

Den farverige Middelalder

indhold

Stumper af en virkelighed 2

Mennesker, mad og medicin 4

Det *skrevne* ord 6

Billedernes tale 8

Silke og ærlig pæl 10

Byen 14

Den *vide* verden 18

Magt og status 21

I *mellemtiden* 26

Teknologi og videnskab 28

Bed og arbejde 32

Kirkens huse 34

Mellem himmel og helvede 38

© 1999 Nationalmuseet og Skoletjenesten

tekst: Pernille Lykke Molsgaard

redaktion: Vibeke Mader

layout: Marianne Bisballe

repro og tryk: Hellas Grafisk

illustrationer:

Nationalmuseet hvor intet andet er anført

Det Kongelige Bibliotek: s. 5, 9, 17, 25, 33

Viborg Stiftsmuseum: s. 39

Andrén: Den urbana scenen, 1985: s. 15

Staatsarchiv Hamburg: s. 19

Liebgott: Middelalderen, Sesam: s. 29

La tapisserie de Bayeux: s. 29

Silkeborg Museum: s. 30

J.J.Frimand: s. 31

ISBN 87-87902-74-5

Forord

.....

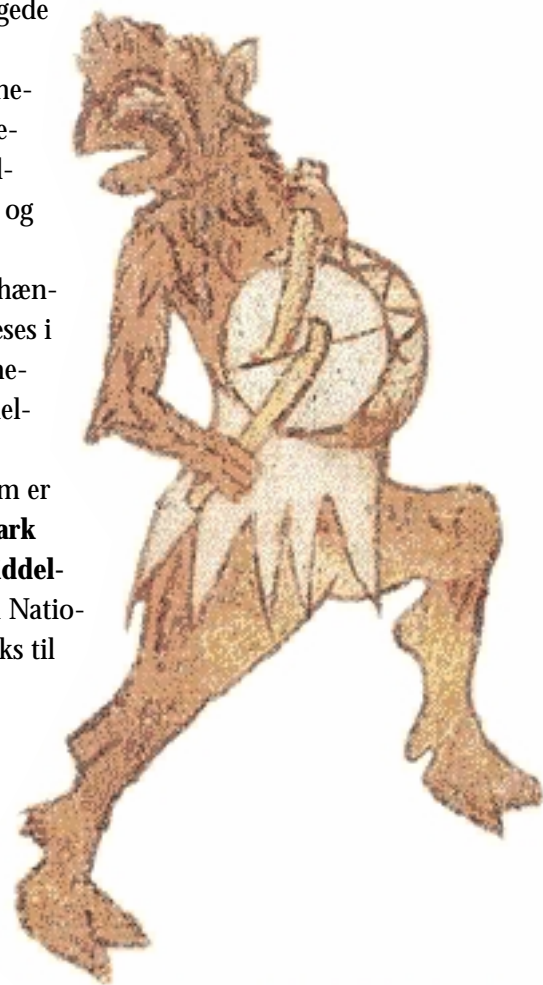
Middelalder 99 er et landsdækkende formidlings- og forskningsinitiativ, som har vakt stor interesse hos alle, der arbejder med undervisning og kulturformidling. Dette har resulteret i en rig variation af begivenheder, bogudgivelser, kulturarrangementer og udstillinger. Særudstillingen **Den farverige Middelalder**, som er Nationalmuseets bidrag til Middelalder 99, har som mål at gøre op med myten om »den mørke middelalder« og skildrer i stedet middelalderen som en dynamisk periode med udvikling og store forandringer.

Hæftet er inspireret af en middelalderkalender med 12 månedsbilleder, som viser årets gang og arbejdet i landbruget i enkle yndefulde scener. Hvert kalenderbillede markerer et tema, som berører samfund, dagligliv eller forestillingsverden i middelalderen, og der er ikke lagt vægt på en kronologisk historiegengivelse. Der er til gengæld lagt stor vægt på en levende fremstilling af middelalderen med citater, billeder og fund fra tiden. Danmark var i middelalderen et landbrugssamfund, men bortset fra enkelte eksempler præger det ikke hæftet; kalenderbillederne og deres tekster minder hele tiden om livet på landet. Middelalderens mest fremherskende træk er dens religiøse præg, men dette dominerer ikke emnevalget. Det er billeder fra middelalderlige håndskrifter og kalkmalerier, der illustrerer, hvorledes kirke og tro var med i alt og prægede livet fra vugge til grav.

Middelalderen var fuld af mange og stærke farver, og både mennesker og institutioner signalerede deres plads i samfundet med farvepragt, og de mange illustrationer er valgt, så de understreger udstillingens overordnede synsvinkel - middelalderen som en dynamisk og farverig periode.

Hæftet er henvendt til folkeskolens mellemtrin og kan læses uafhængigt af udstillingen »Den farverige Middelalder«. Artiklerne kan læses i sammenhæng eller hver for sig og er velegnet til projekt- eller emnearbejde. Hæftet er baseret på artikler i hæftet »Den farverige Middelalder« tilrettelagt for gymnasiet, HF og folkeskolens ældste klasser. Der er ingen litteraturliste, i stedet henvises til to større værker, som er udgivet i forbindelse med Middelalder 99: **Middelalderens Danmark** (red.: Per Ingesman m.fl.), Gad 1999, og **Dagligliv i Danmarks middelalder** (red.: Else Roesdahl), Gyldendal 1999. Endvidere henvises til Nationalmuseets hjemmeside: www.natmus.dk, hvor man kan finde links til kalkmalerier og andre middelaldertemaer.

redaktionen

Jesu familie, relief -
Rodsted nedlagte
kirke o. 1500.
Nationalmuseet

Stumper af en virkelighed

Når arkæologen med graveskeen forsigtigt skraber tynde flager af jord tilside, kan der pludselig vise sig omridset af en genstand fra gamle dage. Den bliver så forsigtigt gravet helt frem og løftet op fra den jord, hvor den har ligget i måske 700 år. Nu får den gamle ting et helt nyt liv. Den bliver en museumsgenstand, som skal bevares. Man undersøger den og prøver at finde ud af, hvad den kan fortælle os om livet på den tid, den stammer fra.

Mange af de genstande fra middelalderen, vi har på Nationalmuseet, er blevet fundet i jorden på denne måde. Når noget har ligget i jorden så længe, ser det selvfølgelig ikke ud, som da det blev lavet, men er blevet mere eller mindre ødelagt. Kun guld ligner sig selv efter så lang tid. På museet går man straks i gang med at sørge for, at tingene ikke går mere i stykker og med at bevare så meget af det gamle udseende som muligt. Alligevel er meget allerede gået tabt. De fleste ting har mistet farven og er brune og sorte at se på.

Nogle af tingene på museet er blevet bevaret over jorden, i kirker og herregårde. Men de har også mistet noget af deres farve. Tøjet er falmet, og malingen skallet af figurerne. Man kommer let til at synes, at middelalderen må have været en trist tid uden farver, og man kalder ligefrem middelalderen for »den mørke middelalder«.

Når man ser på tingene, bliver man nødt til at se rigtig godt efter og bruge masser af fantasi. Så kan man opdage de rester af farver, som kan vise, hvordan det hele har set ud. På nogle ting skal der mikroskop til for at se det, mens andre ser ud, næsten som de gjorde, da de blev lavet. Alt i alt er der farver nok til, at vi kan se, at middelalderen ikke var en mørk, men en farverig tid.

Man brugte farver, både fordi man syntes, at de var flotte, men også for at vise, hvem man var. En ridder, der havde masser af penge, kunne vise det ved at tage fint tøj på med mange farver. En munk kunne vælge kun at gå i brunt eller gråt tøj for at vise, han ikke var interesseret i, hvordan

han så ud. For ham var det vigtigere, hvordan mennesket var indeni.

samfundets opdeling

I middelalderen delte man folk ind i tre grupper: »Der er nogle, der beder, nogle, der kæmper, og nogle, der arbejder«. De, der bad, var dem, som arbejdede for kirken, især præster, munke og nonner. De, der kæmpede, var dem, vi kalder riddere eller herremænd. De, der arbejdede, var bønderne på landet, købmænd og håndværkere i byerne. I det meste af middelalderen var det finest at komme fra de grupper, der normalt ikke skulle arbejde med kroppen. Kirkens folk skulle til gengæld sørge for den gode kontakt til Gud på alle menneskers vegne. Ridderne skulle sørge for at forsvare landet. De fineste ting, vi har bevaret fra middelalderen, kommer som regel fra disse to grupper. Det meste kommer fra kirkerne, bl.a. fornemme gaver, som herremændene har givet til kirken som gaver til gengæld for bønner og messer. Der er også bevaret fornemme våben og sølvtøj fra herremændenes pragtboliger, og ved udgravninger i byerne er der fundet mange ting, der fortæller om det daglige liv og arbejde for almindelige mennesker.

De ting, som bønderne brugte i deres daglige liv, har vi ikke fundet så mange af. Men vi kender mange billeder af bøndernes liv og arbejde. De fineste af kirkens folk og herremændene fik lavet

smukke kalendere med billeder. For hver måned var der malet et billede, som viste, hvad man lavede ude på landet på den årstid.

Billederne viste, at i januar gik man på besøg og fik gæster, i februar skar man tørv, i marts huggede man tømmer, i april såede man, i maj plantede man kål, i juni samlede man bundter af tynde grene til at lave hegn af, i juli høstede man hø, i august høstede man kornet, i september tærskede man, i oktober såede man vintersæden, i november slagtede man, og i december bagte man til julen.

I denne bog er der 12 afsnit, som både fortæller om årets måneder og om forskellige sider af livet i middelalderen.

*Håndskriftside
med initialer.
Evangeliebog fra
Horne kirke
o. 1200-1225.
Nationalmuseet*

*Beslag til skrin
med årets arbejder,
1300-tallet.
Nationalmuseet*

Januar kaldtes for »Glugmåned«. Hvis man i middelalderen puttede noget i »gluggen« betød det, at man puttede noget i svælget, altså at man spiste. Det var en måned, hvor der ikke var så meget at lave med jorden og husdyrene, så man kunne bruge tiden til gæstebud, d.v.s. at gå på besøg og selv at få gæster. Selvom man også havde nytår mellem december og januar i middelalderen, så

begyndte det nye år faktisk med juleaften. Juletiden blev kaldt »julehelg« og varede indtil den 6. januar, hvor det var Hellig tre Kongers dag. Starten af januar måned var en slags ferietid, hvor man gik på besøg og fik gæster, og hvor man kom hen, fik man det bedste at spise, som huset kunne byde på.

Menneske, mad og medicin

I middelalderen var mad og medicin to sider af samme sag. Skulle man være rask, var det vigtigt at holde kroppen i balance. Fra de gamle grækere havde man fået den idé, at kroppen indeholdt fire væsker: blod, slim, gul galde og sort galde. Mængden af disse fire væsker skulle være lige store for, at man ikke blev syg. Kropsvæskerne blev regnet for at være enten varme eller kolde og tørre eller fugtige. F.eks. mente man, at blod var en varm og fugtig væske. Fik man feber, altså blev varm og svedig, kunne det være, fordi man havde for meget blod. Én måde at slippe af med

feberen på var at blive åreladet, altså at få tappet noget blod, f.eks. ved at sætte en igle fast på huden.

madens betydning

En mere behagelig måde at blive rask på var ved at spise og drikke. Man mente nemlig, at mad og drikke var enten kolde eller varme og tørre eller fugtige ligesom krosvæskerne. Det havde ikke noget at gøre med, om man havde varmet maden op eller kølet den ned, eller om der var vand i den eller ej. Men man regnede byg for en kold og tør slags mad. Hvis man havde feber, kunne man drikke en drik af byg og vand. Det kolde og tørre i byggen kunne så modvirke den varme og fugtighed (sved), som viste sig ved feberen. Hvis man skulle holde sig sund, måtte man altså spise og drikke, så der kom balance mellem det kolde, varme, tørre og fugtige.

I middelalderen skulle alle kristne faste næsten halvdelen af året. At faste betød ikke, at man ikke måtte spise noget som helst. Hvis man fastede strengt, fik man kun vand og brød. Men når almindelige mennesker fastede i middelalderen, betød det som regel bare, at de ikke spiste kød fra dyr med fire fødder eller drak spiritus. Man måtte altså gerne spise mad lavet af grøntsager, frugter, æg, mælk, korn, fisk og fugle. I løbet af ugen var der fire fastedage, nemlig mandag, onsdag, fredag og lørdag. Ud over de almindelige fastedage i løbet af ugen var der »langfaste« i de fyrre dage fra fastelavn til påske. I den tid måtte man heller ikke spise kød, drikke spiritus eller holde fest.

Kvinde ved gryde, med ildvifte i hånden. Kalkmaleri i Keldby kirke o. 1480

Almindelige mennesker har sikkert ikke kendt meget til de fine systemer med varme, kolde, tørre og fugtige slags mad. Men de mange fastedage gjorde, at man alligevel fik en alsidig kost med både kød, fisk, grøntsager, korn- og mælkeprodukter. Ved kongens hof var der ligefrem kokke, der var uddannet til at lave mad, der var godt for helbredet. De rigeste kunne godt lide at krydre deres mad meget. De dyreste krydderier, som peber, kanel, nelliker og kardemomme, var importeret fra fjerne lande som Indien og Persien.

mad og drikke ved sygdom

Sygdom og død var en del af hverdagen i middelalderen. Der var mange sygdomme, som pludselig kunne ramme både høj og lav i samfundet. Dengang var der ikke mange hospitaler, og man plejede som regel de syge hjemme og søgte hjælp hos den lokale kloge mand eller kone. Man kunne også besøge hellige kilder og kirker, som havde knogler fra hellige kvinder og mænd. Man mente, at disse knogler havde en helbredende kraft. Hvis ingen af disse ting virkede, var klostrene det sted, man kunne blive behandlet. Munke og nonner

havde stort kendskab til helbredende urter, og de kunne søge Guds hjælp med deres bønner. De syge, som ikke kunne helbredes af bønner alene, kunne så få den rigtige mad som medicin for deres sygdom.

Fra kirkens side havde man den opfattelse, at sygdomme var udtryk for, at kontakten mellem Gud og menneske var i uorden. Det eneste rigtigt gode middel mod sygdommen var at bede og prøve at gøre de synder, man havde gjort, gode igen. At operere et sygt menneske kunne man se som et udtryk for manglende tillid til Guds helbredende evner. Alligevel var klostrene middelalderens hospitaler, hvor man behandlede patienterne med både medicin og operationer. Men den kristne opfattelse, at der var en modsætning mellem lægekunsten og tilliden til Gud, gjorde, at sygdomsbehandlingen i Europa var lang bagud i forhold til den islamiske verden i middealderen.

226. Vrtica.

Simon Paulli: *Flora Danica* 1648, brændenælde

Måltid med smukt dækket bord. Side i håndskrift, Kgl. Bibl.

Februar kaldtes for »Blidemåned«. Her skar man tørv. Februar måned starter med Kyndelmisse den 2. februar, og man fejrede Jomfru Marias renselsesfest. I middelalderen mente man nemlig, at en kvinde var uren i fyre dage efter, at hun havde født et barn. Derfor måtte hun ikke komme i kirken i denne periode. Kyndelmisse fejrede man med en fest, hvor man indviede lys i kirkerne. Folk mente, at hvis man hængte sit vasketøj ud den dag, ville det blive særligt hvidt. Fasten startede også i februar.

Inden fasten kom fastelavn, som dengang varude i tre dage. Man bruger også ordet karneval for fastelavn. »Carne-vale« er latin og betyder oversat til dansk "kød-farvel". Man sagde farvel til kødet ved at spise en masse af det og holde fest. De to første dage i fastelavn kaldte man for »flæskesøndag« og »flæskemandag«. Her sørgede man for at få rigeligt med fed mad at spise, inden fasten startede. Den tredje dag kaldtes »hvide tirsdag«, og her spiste man forskellige hvide retter som mælkegrød og æg.

Det skrevne ord

Teglsten med graffiti fra sortebrøderkloster ved Holbæk, 1200-tallet

»Gilbert, novice hos prædikebrødrene i Holbæk, var her«. Sådan lyder oversættelsen af en tekst som i 1200-tallet blev ridset ind i en teglsten på muren til et kloster i Holbæk. Graffiti er ikke noget, man har opfundet i nutiden. Men man havde ikke spraydåser i middelalderen, og man skrev ikke på engelsk. Man ridsede på stenene og skrev på middelalderens internationale sprog, latin.

Gilbert var en dreng eller ung mand, der var i lære som munk hos dominikanerne i Holbæk. Vi ved ikke, om han kom fra rige eller fattige kår, og om han selv eller hans familie havde valgt hans fremtid som munk. Hos munkene fik han nogle helt særlige muligheder, som almindelige børn i middelalderen som regel ikke fik. De fleste mennesker lærte hverken at læse eller skrive. I de fineste familier lærte man måske at læse, men ikke altid at skrive, for det havde man folk til. Men Gilbert havde både lært latin og at skrive med flot håndskrift.

det skrevne ord

Latin var det fælles sprog for kirkens og kongens folk i middelalderen, og latin kom til Danmark sammen med kristendommen. På det tidspunkt

kom også brugen af bøger. Bøgerne blev skrevet på pergament, som var tyndt, skrabet og glattet kalveskind. Man skrev teksten i hånden og smykkede den gerne med fine billeder.

At kunne skrive lange tekster betød et stort fremskridt for kommunikationen mellem mennesker. Skriftsproget var et nødvendigt arbejdsredskab for kirken og kongerne. Skrivere blev uddannede af kirken og var specialister, som både kunne skrive med smukke bogstaver og forfatte tekster på formfuldendt latin. Gilberts håndskrift og grammatik viser, at han var dygtig nok til måske en dag at få arbejde ved hoffet.

Allerede omkring år 200 var danskerne begyndt at skrive til hinanden med runeskrift. De første runetekster er meget korte. Vi skal helt op i vikingetiden, før der kommer længere stykker tekst. Den bedst kendte er nok den fra Jellingestenen, og den er lavet omkring år 965. Kongen Harald Blåtand mindes her sin far og mor, Gorm og Thyra. Men derefter følger nogle historiske

Den store Jellingsten, runesiden, o. 965

oplysninger. Harald meddeler nemlig, at han vandt sig al Danmark og Norge og gjorde danskerne kristne. Det er noget af den ældste danske historieskrivning.

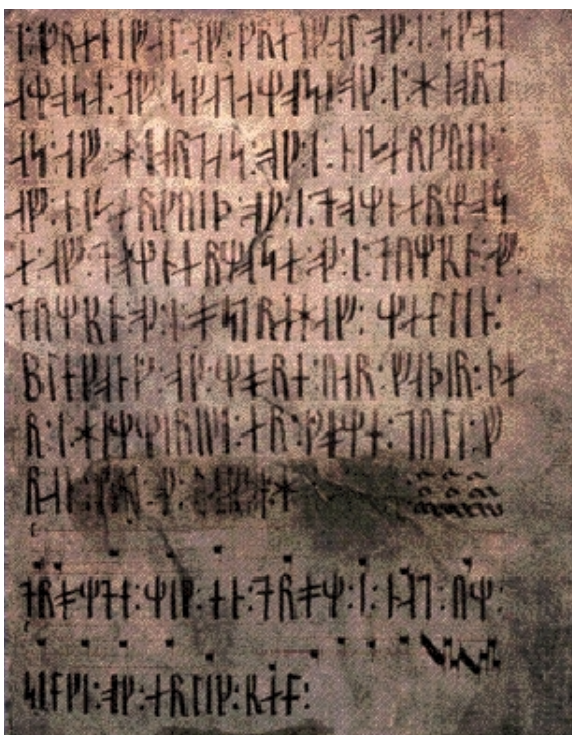
Men man kan ikke skrive særligt lange tekster på sten. Historieskrivningens tid begynder først for alvor, da man begynder at bruge bøger. Omkring år 1200 skrev munken Saxo Grammaticus danskernes historie på latin. Hans mål var at vise, at det danske kongerige var på et højt internationalt plan.

Runerne blev brugt langt op i 1300-tallet til kortere tekster. Man prøvede endda at bruge runer til at skrive bøger med. Men det blev ikke populært, og runerne døde ud. Til gengæld begyndte man at bruge de latinske bogstaver til at skrive på dansk.

billedsprog

På kirkernes kalkmalerier og altertavler kommer der ofte lange bånd med skrift på ud af figurerne's munde. Det var middelalderens svar på tegneseriernes talebobler. Mange mennesker har sikkert lært at genkende ordene uden virkelig at kunne læse dem. Når englen Gabriel på skriftbåndet taler til Jomfru Maria, har alle vidst, hvad han sagde: »Ave Maria gracia plena Dominus tecum« - eller oversat til dansk: »Vær hilset Maria, fuld af nåde, Gud er med dig«. Disse ord var den første del af bønningen Ave Maria, som alle kristne i middelalderen skulle lære og gerne bede flere gange dagligt.

I den senere del af middelalderen lærte flere og flere mennesker at læse. Man begyndte at kunne trykke bøger på trykpresser i stedet for at skrive dem med hånden. Der kom bøger med tekster fra Bibelen og kalendere med helgendage, bønner og stjernetegn. Havde man sådan en bog, kunne man nemmere dyrke den kristne tro hjemme hos sig selv. Det betød, at flere og flere begyndte at sætte spørgsmålstegn ved Kirkens måde at fortælle tingene på. På den måde blev vejen banet for munken Martin Luthers reformationsbevægelse, som i 1536 sejrede i Danmark. Efter Reformationen blev Bibelen oversat til dansk, og på altertavlerne blev der ofte malet tekststykker i stedet for billeder. Ordet havde sejret for en tid.

Biblia Pauperum:
Korsfæstelsen,
Abrahams ofring
af Isak og
kobberslangen i
ørkenen

Runehåndskrift af
Skånske Lov,
beg. af 1300-tallet.
Nederst tekst
og noder til
»Drømde mik æn
drøm i nat ....«
Kgl. Bibl.

Marts kaldtes for »Tordmand«. Her tilhugede man det tømmer, som man skulle bruge til at bygge med. Træerne var som regel fældet om vinteren, og man brugte det friske træ til at bygge med. Den 25. marts var det Marias Bebudelsesdag. Det var den dag, hvor englen Gabriel besøgte hende for at fortælle, at hun skulle føde Guds søn. Denne dag faldt som regel i fasteperioden.

Billedernes tale

Ord er ikke de eneste, der kan fortælle historier. Igenennem middelalderen blev historier ofte fortalt i billeder. Kirkerne var som kæmpestore tegneserier, hvor kalkmalerier og altertavler fortalte historierne fra Bibelen og om helgenerne og helgeninderne. De fleste mennesker kunne ikke læse, og Bibelen var desuden skrevet på latin, så man brugte billederne til at fortælle om kristendommen. I kirken blev sanserne vækket, når øret blev fyldt med den latinske messesang, blikket

fyldt med billeder og næsen fyldt med duftende røgelse.

I den del af gudstjenesten, som foregik på dansk, fortalte man om historierne fra Bibelen eller læste højt af en helgenlegende. Disse fortællinger kunne man så se fortalt på kirkens vægge, hvælv, tavler og udskårne træfigurer. Billederne var fulde af symboler, som middelalderens mennesker blev vænnet til at kunne læse, lige fra de var små. Figurernes håndbevægelser sagde mere end mange ord. En knyttet hånd under kinden fortalte, at personen på billedet var ked af det; at holde hænderne foran brystet med håndfladerne vendt frem fortæller, at personen beder o.s.v.

Farverne var ofte symbolske, man kunne f.eks. vise disciplen Judas, som forråbte Jesus med et kys, iført en gul kjortel, for gul er falskhedens farve. Guldfarven var til gengæld den bedste af alle farver. Man mente, den bestod af alle andre farver og desuden af sollys og ild. Derfor strålede guldet altid som et symbol på Guds himmelske herlighed. Dyrene blev også ofte brugt som symboler: dragen symboliserede det onde, æslet det stædige, ørnen det stærke o.s.v.

Man mente, at billederne ejede en særlig evne: de kunne give et indtryk af de sandheder, der ellers var skjult for øjet. De kunne hjælpe til at »se det usynlige«: Guds planer med verden og menneskene. De smukke billeder og genstande i kirken var altså ikke bare beregnet til at imponere eller til at vise kirkens magt og rigdom. De skulle også sætte sindet i den rette stemning, så man bedre kunne forstå kristendommens sande mening.

Evangelisten
Markus, billede i
håndskrift.
Evangeliebog
fra Horne kirke
o. 1200-1225.
Nationalmuseet

Pietà. Billede fra håndskrift. Kgl. Bibl.

April kaldtes »Fåremåned«, for her fødte fårene deres første lam. Kalenderbilledet viser en mand i gang med forårssåningen. Påsken falder som regel i april måned og var den største kirkelige festtid i året. Påskemorgen sluttede langfasten, og efter messen i kirken var der fest til Guds ære med rigelig mad og drikke. I middelalderens kirke opførte man nogle gange skuespil, som viste,

hvordan tingene var sket i Bibelen. I påsken kunne man lægge en figur af Jesus i en kiste langfredag og slukke alt lyset i kirken for at vise, at nu var Jesus død. Når man om morgenen påskesøndag tændte lyset i kirken og tog låget af kisten, var figuren forsvundet. Det skulle vise, at Jesus var stået op af graven.

Silke og ærlig pæl

»Drømde mig en drøm i nat um silki og ærlig pæl«. Sådan lyder ordene til Danmarks ældste bevarede melodi fra ca. år 1300. Middelalderens mennesker var glade for at klæde sig så fint som muligt, men de fleste måtte nøjes med at drømme om silke eller det smukke og fornemme stof pællium. Mange af kirkens folk mente, at det var en skam at være stolt af sine fine klæder. Grunden til, at mennesker overhovedet skulle gå med tøj, var jo, at Adam havde spist af æblet og ved sin synd havde lært at skamme sig over sin nøgenhed. Munke og nonner klædte sig ofte i grove dragter i naturfarver, men almindelige mennesker gjorde, hvad de kunne for at klæde sig farverigt og moderne.

Gravplade af messing over Den hellige Birgittas forældre i Uppsala Domkirke, 1300-tallet. Efter ældre tegning

dragtmode

Moden blev skabt ved de centrale hoffer i Europa og spredte sig så ud til de fjernere lande som Danmark. Ligesom i vore dage var der dengang folk, som anså de udenlandske moder for at være fjollede, upassende og urimeligt dyre. Saxo fortæller os, at hertug Knud Lavard kom i en flot og moderne europæisk dragt ved kongesønnen Magnus' bryllup i 1100-tallet, og at der opstod et skænderi om den: »Purpurklæder beskytter ikke liv og lemmer imod æg og od«, lød det misundelige angreb, hvor til Knud Lavard med foragt sva-

rede: »Lige så godt som en fåreskindskofter«.

Danskerne var som regel lidt bagud i forhold til den nyeste europæiske mode, men jo længere vi kommer ind i middelalderen, jo mere europæisk blev vores tøjstil.

tidlig middelalder, 1000-1100 tallet

I starten af den danske middelalder klædte en velhavende herremand sig næsten, som han havde gjort i vikingetiden: En rundpuldet hue og en lang, løsthængende kappe, helst med pelskant og i kontrastfarver. Den blev sat fast ved højre skulder eller fortil med et spænde. Indenunder en langærmet, knælang kjortel, bælte og dolk. På benene kom han lange strømper af stof, kaldet »hoser«, eller tætsiddende bukser med vikleband og endelig lædersko eller ankelstøvler.

Men kvinderne var mere med på moden. I den anden halvdel af 900-tallet forsvandt den karakteristiske skandinaviske selekjole med de ovale skålspænder ved skulderne. Den blev afløst af en langærmet, kropsnær og fodlang kjole med kiler indsat i skørtet. Herremandens frue bar også en hat med draperet linnedtørklæde. Et andet tørklæde dækkede nakke, hals og bryst.

høj middelalder, 1100-1200 tallet

Senere i middelalderen blev de himmelstræbende linier moderne, og dragt, sko og hovedtøj fik lange, spidse former. Det franske hofflivs centrum i Burgund blev også modens centrum. Her gik ædle riddere og skønne jomfruer i næsten ens fodlange og folderige dragter. Mændenes dragt nåede til anklerne, mens kvindernes dækkede fødderne og kunne endda slæbe hen af gulvet. Skoene blev

bevarede dragter

Dragter fra middelalderen kender vi mest fra billeder i bøger og på malerier. Det er ikke meget tøj, som har overlevet helt frem til vore dage. Den eneste nogenlunde velbevarede fyrstelige kvindedragt fra middelalderens Europa er den, vi kalder dronning Margrete den Førstes kjole. Den blev syet af silkekilde kaldet »gyldentøj«, som blev vævet i Italien. Før i tiden mente man, at Margrete havde båret kjolen ved sit bryllup i 1363. Nye undersøgelser viser, at den stammer fra slutningen af hendes regeringsperiode, hun døde i 1412.

I Norden findes der også en enestående samling af almindelige dragter fra middelalderen. Nogle dragter er fundet i moser, hvis garvesyre har bevaret dragterne for eftertiden. Bockstenmanden fra Halland er den eneste fuldt bevarede dagligdragt fra nordisk middelalder. Af uvisse grunde blev han ved midten af 1300-tallet gemt i en mose med en træpæl gennem brystet. Han bar en halvcirkelformet kappe, en knælang kjortel med kiler, lange hoser, strudhætte med lang strud, læderbælte og taske. Han har sikkert haft undertøj på af hørlerred, men stof af plantefibre forsvinder i jorden.

I Sydvestgrønland har man fundet en samling dragter, som har tilhørt nordboerne. Nordboerne var folk, som oprindeligt var kommet fra Norge og Island, og som boede i Grønland gen-

Strudhætte fra Herjolfsnæs i Grønland, 1300-tallet. Nationalmuseet

nem det meste af middelalderen. Når folk blev begravet på kirkegården, blev de ofte svøbt ind i tøj. Dette tøj er blevet bevaret frem til vore dage, fordi jorden holdt sig dybfrossen året rundt. Dragterne viser, at selvom nordboerne boede langt fra Europas modecentre, så var de alligevel med på moden. Deres lange, uldne og hjemmenvævede dragter er lavet i fint snit og med elegante detaljer og havde desuden klare farver. Nyheder om den europæiske mode kom til Grønland via handelsskibe. Selvom man boede på kristendommens yderste forpost mod nord, ønskede middelalderens mennesker at klæde sig moderigtigt.

Rekonstruktion af den såkaldte Margretekjole o. 1403-1439. Den oprindelige kjole af gyldent brokdestof opbevares i Uppsala Domkirke

To voksendragter og en barnedragt fra Herjolfsnæs i Grønland, 1300-tallet. Nationalmuseet

Maj kaldtes slet og ret »Majmåned«. I maj skulle man plante den nye kål i køkkenhave omkring gårde og huse. Kålen var den almindeligste grøntsag. Den var god, både fordi den var fuld af vitaminer, og fordi nogle kålsorter kunne holde sig hele vinteren. Ud over kålen dyrkede man løg, bønner

og krydderurter i køkkenhaven, og man havde måske også frugttræer og buske. I klostrene havde man de mest velforsynede køkkenhave med mange forskellige grøntsager, frugter og urter, som almindelige mennesker ikke kendte til.

Byen

I middelalderen opstod de fleste af byerne i Danmark. De var som regel ikke særligt store, kun cirka én ud af hver tyve danskere boede i en by. I de fleste byer boede der kun nogle hundrede mennesker.

Byerne opstod gerne på steder, hvor der var gode muligheder for at handle. Mange byer blev lagt i nærheden af vandet. Et godt sted kunne være lidt oppe ad en å, hvor man kunne bygge en bro, og hvor land- og bytrafikken kunne møde hinanden. Byer som Haderslev, Kolding og Vejle ligger sådan. Århus, hvis navn egentlig betyder å-munding, opstod lige inden for åens udløb i havet. København - købmændenes havn - opstod også ved et beskyttet stykke kyst. På latin hedder byen slet og ret Hafnia, hvilket betyder havn.

Århus, Odense og Viborg op, siden Roskilde, Slagelse og Aalborg. Omkring år 1060 blev Danmark delt op i bispedømmer. Næsten alle biskopper styrede kirkerne i deres område fra en by. Disse bispebyer måtte have en domkirke og andre kirkelige bygninger, og kongen fik gerne sine mønter lavet i disse byer. Al denne aktivitet gjorde bispebyerne meget vigtige.

byer og købstæder

Mange danske byer opstod omkring 1200. I kong Valdemars Jordebog, som blev skrevet omkring 1231, er næsten alle de byer nævnt, vi kender i dag. Nogle af byerne er siden forsvundet eller blevet til landsbyer, som f.eks. Søborg og Slangerup i Nordsjælland. De fleste byer voksede, og mange fik efterhånden nye torve og skibsbroer.

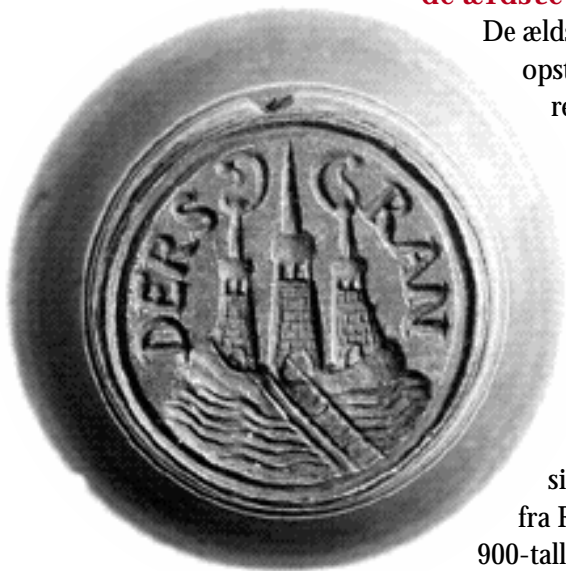
Byerne var tæt knyttet til kongen, som skulle beskytte dem og deres handel. Til gengæld betalte byerne skatter, afgifter og told til den kongelige kasse. Fra midten af middelalderen blev det anset som et kongeligt privilegium at grundlægge nye byer.

Når en by blev anerkendt som købstad, fik den sin egen byret og privilegier i form af handels- og toldfrihed. Byretten gjaldt kun for byens egne borgere og i de områder, der hørte til byen. Den bestemte bøder, straffe og regler for, hvordan man skulle opføre sig. Der var forbud mod at gå med våben inden for byens område, regler for hvordan køb og salg skulle foregå på byens torv, miljøregler om hvor man måtte lægge toiletter og møddinger o.s.v.

Byerne blev styret af byrådet. Det bestod ude-

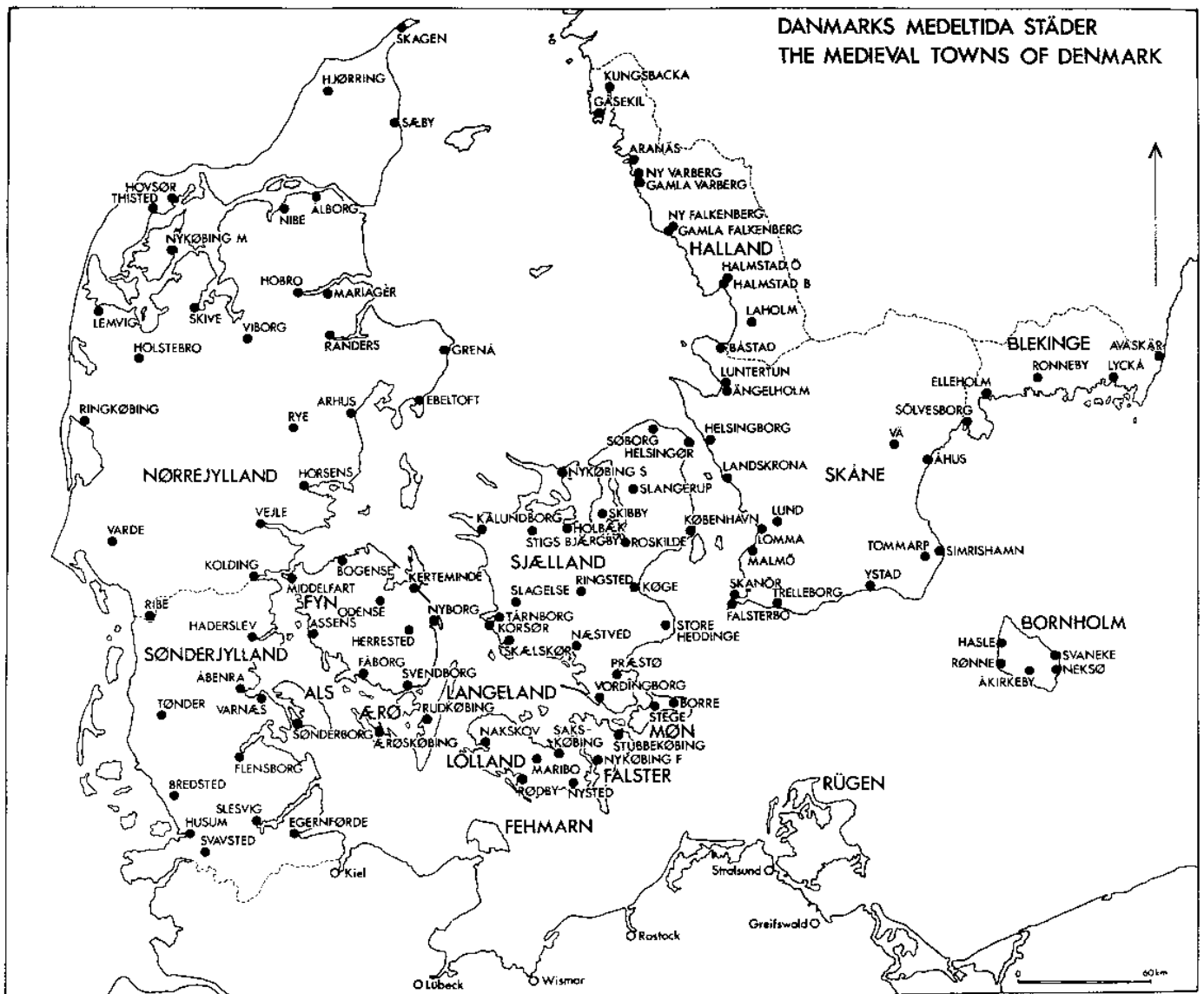
de ældste byer

De ældste byer i Danmark opstod før middelalderen. Den ældste er Ribe, som stammer fra omkring år 700. Den var gennem middelalderen en af de vigtigste handelsbyer. I 1200-tallet eksporterede man f.eks. tusindvis af krigsheste fra Ribe. Hedeby kom i 900-tallet, og i det samme århundrede dukker bynavne som

Bysegl fra
Randers,
1300-1400 tallet

Danmarks
middelalderbyer

lukkende af mænd, som var blandt de rigeste af købmændene i byen. Ingen håndværkere eller almindelige mennesker kunne blive rådmænd. Rådet blev ledet af en eller to borgmestre. Byrådet sørgede for at opkræve skatter til kongen og bestemte de ting, som var fælles i byen, f.eks. hvordan byens marker skulle bruges, og hvor meget man skulle betale til byens forsvarsværker. I slutningen af middelalderen fik byrådet også ansvaret for at tage sig af de syge og fattige i byen.

Når byrådet tog en beslutning, skrev de den ned på pergament og satte et voksaftryk af byens segl som underskrift. Et forseglede brev havde lov-mæssig gyldighed. I Ribe skete der i slutningen af 1300-tallet en alvorlig hændelse: Af visse grunde

gik en af byens borgmestre, Jacob Jensen, helt amok. Han stjal byens segl og nøgler og lukkede derefter bevæbnede mænd ind i byen. Sammen besatte de et stort tårn ved domkirken og drog på røvertogter ud i byen. Dagen efter besættelsen forsøgte den gale borgmester endda at slå en anden borger ihjel i selve kirken. Han udstedte også falske breve i byens navn og gjorde dem gyldige ved at forsegle dem med det stjalne segl. Det gav byrådet mange problemer, for brevene skulle gøres ugyldige, efter at den gale borgmester var forsvundet. Jacob Jensen blev efterlyst over alt, men vi ved ikke, om man nogensinde fik fat i ham.

Håndværkere,
Vigersted kirke
o. 1450

byens borgere

En borger i en by var en købmand eller håndværker, som boede i byen med sin familie og betalte skat til byen af sin ejendom og sine indtægter. Han skulle også hjælpe til med at løse de fællesopgaver, der var i byen som f.eks.

at udruste soldater til kongen. Kvinder kunne ikke blive borgere, men kunne drive virksomhed, f.eks. når deres mand døde. Borgerne var sluttet sammen i grupper efter hvilket arbejde, de havde.

Købmændenes sammenslutninger kaldte man gilder og håndværkernes for laug. Sammenslutningerne bestemte, hvor mange der måtte udføre de forskellige slags håndværk, og hvordan prisen og kvaliteten af varerne skulle være. Desuden sørgede man for hinanden inden for grupperne ved sygdom, dødsfald eller ildebrand. Gilder og laug havde også et religiøst indhold. De forskellige håndværk var knyttet til forskellige helgener. Man sikrede sig helgenernes hjælp og beskyttelse ved at udsmykke deres altre og samle penge sammen til hjælp for byens syge og fattige.

Folk uden borgerskab kaldtes almuen. Det var folk, der arbejdede f.eks. som håndværkssvende, daglejere, fiskere, kuske, vaskekoner og tjenestefolk. Disse mennesker havde ikke del i de rettigheder, som borgerne havde. Selvom de måske betalte skat, havde de ikke indflydelse på byens styre. Hvis der ikke var noget arbejde, kunne de være nødt til at flytte til en anden by.

Andre grupper i byerne var udenlandske købmænd, som boede midlertidigt i byen, adel og kirkens folk. Præster, munke og nonner sørgede med deres bønner for den gode kontakt til Gud og helgenerne. For nogle af de penge, Kirken

fik ind gennem skatter og gaver, drev den hospitaler, skoler og plejehjem. Uden for næsten enhver by lå en Sankt Jørgensgård, hvor man tog sig af de spedalske, og inde i byerne var der ofte et Helligåndshus med sengepladser til syge.

byens befæstning

Byerne var omgivet af forskellige forsvarsværker, som viste deres grænser. Kun enkelte byer havde ligefrem bymure, mens andre nøjedes med pallisadehegn af tilspidsede træstammer samt jordvolde og grave. Omkring år 1200 byggede kongen og stormændene en række borge f.eks. Vordingborg, Nyborg og København. De lå langs kysten og skulle beskytte mod vendernes hærgen og plyndren.

Bønderne gik ind gennem byportene, når de skulle sælge deres varer på torvet. I Danmark var handlen på torvet som regel vigtigere for byens økonomi end handlen med fjerne egne. Byens borgere havde forkøbsret til bøndernes varer, og på torvet solgte byens købmænd og håndværkere også deres varer til bønderne.

Men folk i byerne sørgede også selv for deres mad. I baggårdene stod borgernes kvæg i stald. Kvæget blev hver dag drevet ud til bymarken af byens hyrde. Uden for byportene lå marker, hvor borgerne dyrkede jorden, og på tomme grunde inde i byen lå der også køkkenhaver. Små byer lignede ofte forvoksede landsbyer. Men prisen på mad var så høj i forhold til lønnen, at selv rige købmænd i de store byer måtte sørge for at være næsten selvforsynende med mad for at kunne skaffe føden til alle de folk, der arbejdede for dem.

På en måde var byerne ligesom øer i middelalderens landskab med deres egen ret og omkranset af mure eller volde og grave. Men der kunne ikke være nogen byer uden det omgivende landbrugssamfund til at købe byernes varer og tjenester og til at forsyne byerne med mad.

Handlende og
pilgrimme på
torvet. Handskrift,
Kgl. Bibl.

De vii:
operibus
misericordie
q̄ compon
attibui
untur:
A secretum
nec in

Juni kaldtes »Skærsommer«. Det var en dejlig tid, hvor der var masser at lave, men hvor man endnu ikke havde så travlt som i de kommende høstmåneder. Man samlede bundter af tynde grene, kaldet »ris«, så man kunne reparere de gamle hegn og bygge nye omkring haver og marker, for grise og får gik frit omkring.

Den vide verden

Europæerne var i middelalderen knyttet sammen af den fælles tro på Gud, selvom der var forskelle i deres sprog, levevis og klædedragt. Kirkens folk forstod hinanden på latin på tværs af landene.

Både fine og almindelige mennesker tog på pilgrimsrejser for at få tilgivelse for deres synder. De red og vandrede gennem alle egne af Europa på vej mod de forskellige helligsteder, hvoraf de største var Rom og Santiago de Compostela i Nordvestspanien. Omkring år 1500 kunne man købe vejkort over hele Europa, som angav afstanden mellem de byer, man passerede.

Men det fineste af alle pilgrims mål lå uden for Europa: Det Hellige Land. At kunne besøge Jerusalem var en drøm for mange mennesker i mid-

delalderen. Med korstogene forsøgte man at erobre de hellige steder, og i perioder gennem middelalderen var der områder under europæisk, kristent herredømme i Mellemøsten. Europæernes forhold til folk uden for deres egen kultur var fuldt af modsætninger. På den ene side mente man, at kristendommen var den eneste rette religion. På den anden side blev den europæiske middelalderkultur i høj grad påvirket af verden uden for. De muslimske og ikke-europæiske kristne lande, som lå ved Europas grænser, havde højt udviklede kulturer, og selv om Kirkens folk ofte forsøgte at give et meget negativt billede af alle andre religioner, var der alligevel en livlig handel med omverdenen, og meget nyt inden for kultur og videnskab kom til Europa fra nabolandene.

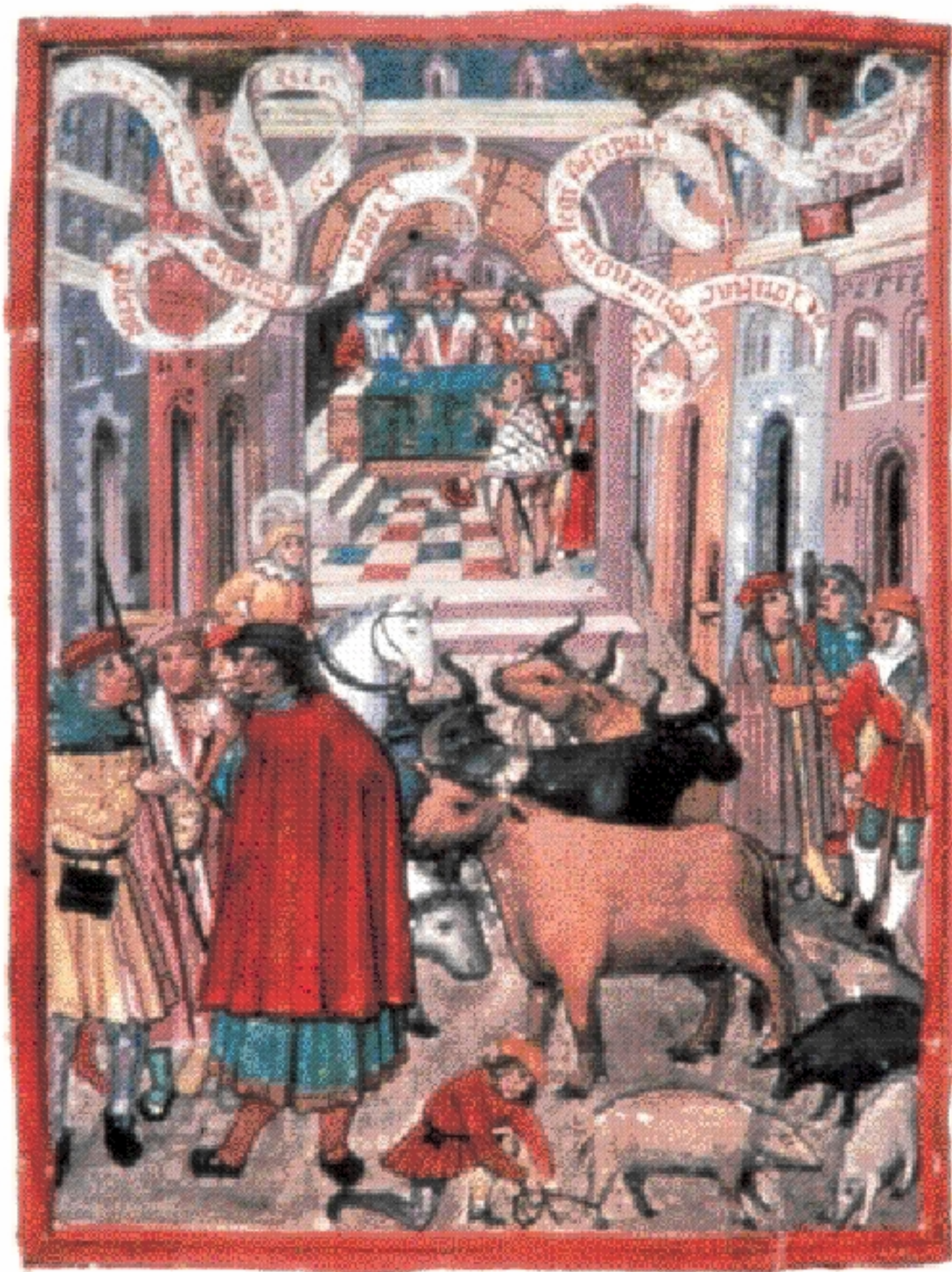
Man vidste heller ikke meget om de lande, der lå endnu længere væk. Man troede, at der i Asien levede mennesker med hundehoveder, eller mennesker med fødderne vendt bagud, eller med hovedet på brystet o.s.v. Længst ude mod øst måtte Paradisets Have befinde sig, for sådan stod der i Bibelen. Alt i alt byggede europæernes viden om disse fjerne områder mest på ældgamle skrifter og eventyrlige fortællinger. Først i slutningen af middelalderen fik opdagelsesrejserne sat tingene lidt på plads.

handel

Men handelen var med til at bringe varer og informationer mellem landene i selve Europa og fra landene uden for Europa. Allerede vikingerne havde været ivrige købmænd, og Danmark lå centralt mellem landene ved Østersøen og

.....
 Lübeck bysegl
 med hansekogge
 o. 1256

Markedsscene med okser fra Hamborgs stadsret 1497

● ● ● ● ● ● ● ● ● ●
 Altartavle i
 Ulkebøl kirke.
 Udført i
 Antwerpen
 o. 1525

Vesteuropa. Fra vest kom varer som salt, klæde og luksusvarer, fra øst f.eks. pelsværk, voks og tjære. Saltet blev bl.a. brugt til at nedsalte de store mængder af sild, som man hvert efterår kunne fange i Østersøen. De saltede sild blev så sendt mod vest og endte som mad på bordene i de voksende byer i Vesteuropa. Også okser, både levende og slagtede, blev sendt fra Danmark med det samme formål.

Handelsvejene gik enten syd eller nord om Danmark. Mod syd spillede de tyske Østersøbyer en vigtig rolle. Lübeck ved Travefloden blev fra omkring år 1200 den vigtigste handelsby. Varerne kom ind til byen med skibe fra Østersøen og blev så sendt videre til Hamborg ad kanaler og landeveje. Men skibene kunne også sejle nord om Skagen og ad den vej komme direkte til markederne i øst og vest.

Handelsskibene var indrettet på grovvarer som salt og egetræsplanker, men luksusvarer pakket i tønder kom også til Danmark: krydderier, røgelse og klædefarve fra det fjerne og

sagnomspundne Indien og de arabiske lande, romaner om ædle riddere og skønne jomfruer, madopskrifter, luksusklæde og den sidste mode fra hertughoffet i Burgund. Også det stærke øl og rhinskvinen fra Tyskland og den søde hedvin fra Frankrig var populære varer. Kirkens behov for udsmykning blev også dækket ad handelsvejen; døbefonte af Gotlandsk sandsten gik vestover, altartavler i udskåret egetræ østover. Fine folk kunne demonstrere deres rigdom med smukke, farverige keramikvasker eller imponerende udhuggede gravsten.

Det kunne være fristende for herremænd og bønder at ordne deres handel uden om byerne, enten ved selv at udruste skibe med varer eller ved at handle direkte med udenlandske købmænd, som havde ankre deres skib op skjult i en bugt. Men alligevel bevarede byerne magten over størstedelen af handelen, og deres størrelse, betydning og rigdom voksede gennem middelalderen. Det samme gjorde europæernes viden om den vide verden.

Juli kaldtes »Ormehåned«. Det var tid til at høste det græs, som havde vokset sig langt på de marker, man ikke havde dyrket noget på. Græsset skulle så tørre til hør, som blev brugt til at fodre dyrene med om vinteren.

Magt og status

Middelalderen kalder vi nogle gange for »ridder-tiden«. Det er ikke fordi, der var særligt mange, som var riddere dengang. Men ridderne var vigtige og magtfulde mennesker i samfundet, og derfor blev der skrevet meget om dem allerede på deres egen tid. Nu om dage synes vi ofte, at ridderne og deres liv er noget af det mest spændende ved middelalderen.

Allerede inden middelalderen for alvor var begyndt, fandtes der en gruppe af stormandsfamilier og -slægter. Vi kan få en idé om deres særlige status ved at se på vikingetidens grave, som rummede rigelige offergaver, på runestenene og de store gårdanlæg, som man har fundet ved bl.a. Tissø og Lejre.

de største slægter

Med kristendommen kom ideen om, at kongen var indsat af Gud og havde ret til at regere. Men kongens mænd var også magtfulde. På Sjælland var Hvideslægten meget magtfuld, og blandt dens medlemmer møder vi Sune Ebbesen, som ejede mere jord end nogen anden godsejer i senere tid. Ved at gifte sig med medlemmer af kongeslægten kunne medlemmer af de største slægter også blive kongens ligemænd. Fra stormændenes rækker kom rigsembuds mænd som kanslere og kammere.

Kongen og hans følge rejste i middelalderen rundt mellem de forskellige kongelige besiddelser som borgene i Kalundborg, Vordingborg og Gurre. Borgene var en vigtig del af landets forsvar, men det var også derfra, at landet blev administreret af fremtrædende stormænd. De sad

på kongens gods som fogeder og lensmænd. Også biskopper og ærkebiskopper kom fra stormandslægter. Det fortæller meget om deres magt, at Nordens største borganlæg fra middelalderen, Hammershus på Bornholm, blev bygget af ærkebispens i Lund.

De største slægter havde altså masser af magt og indflydelse. Fra slutningen af 1200-tallet viser

Relief af stifterne
Conrad og Toste.
Sønder Kirkeby
kirke o. 1200

● ● ● ● ● ● ● ●
 Stifterbillede,
 kalkmaleri i
 Fjenneslev kirke
 o. 1180-1200.
 Akvarel af
 J. Kornerup 1873.
 Nationalmuseet

de kongelige håndfæstninger stormændenes vilje til at kontrollere kongens magtudøvelse. En håndfæstning er et sæt af »spilleregler«, som kongen måtte underskrive, før han kunne blive kronet.

Men der var også mindre rige stormænd, som måtte nøjes med en mere beskeden status. Ved at sværge troskabsed til kongen og stille med mandskab og udstyr til krigstjeneste, kunne man blive hærmand i kongens krigstjeneste. Ordet »hærmand« er siden blevet til »herremand« og svarer

til dem, som vi kalder »riddere«. Hærmændene fik til gengæld for deres krigstjeneste lov til at være skattefrie. Det var et vigtigt statussymbol at være skattefri i middelalderen, og det gjorde en person til en del af den særlige klasse, som vi nu om dage kalder adelen.

I begyndelsen af middelalderen var adelen ikke en lukket klasse, men fra omkring år 1400 begyndte titler som »ridder« og »væbner« at fortælle, om man hørte til i toppen eller bunden af

Skjoldefrisen i Sorø klosterkirke er ændret og nymalet flere gange. Den her viste kopi fra 1500-tallet er nøjagtig og delvis frit komponeret. Nationalmuseet

Bronzesigener, th. med tøndehjelm o. 1350, tv. med krabbe o. 1450

erik menved's turnering

Når fyrster og konger ville fejre en sejr, et bryllup eller en kroning, blev der ofte inviteret til turnering. Den mest berømte turnering, en dansk konge afholdt, var i 1311, hvor den danske konge Erik Menved holdt en stor turnering uden for Rostock: »Ved midsommer kom kongen af Danmark med sine bedste riddere; de lå og ventede uden for staden Rostock, indtil hans fætter markgreven af Brandenburg kom med overmåde

mange folk samlet langvejs fra. Uden for staden samledes desuden så mange andre fyrster, grever, frie riddere og gode folk, at man aldrig har set magen til der til lands. På den

åbne mark var der rejst to smukke telte, bedækkede og helt beklædte med smukke stykker tøj, mest røde. Da alle havde hørt messe om morgenen, drog kongen frem med sine folk; efter ham i hans skare red den gavmilde og tapre Valdemar af Sønderjylland. Han medbragte 300 mand på store stridsheste. Imens kom markgreven med sine folk i et stort optog. Kongen slog ham til ridder med 19 andre fyrster og herrer og uddelte ridderslaget til 80 andre mænd. Hver af dem havde han dagen i forvejen sendt en skarlagenskappe, en overkjortel, en pelsforet kjortel samt en hest, der kunne gå pasgang. Derpå gik man til bords. Hvad fest der var i fyrsters telte, hvor mange lanser, der blev brudt i turneringen i de to dage, og hvad andet mærkeligt der skete, det havde man aldrig hørt om i landene, og det vakte almindelig begejstring«.

Fortællingen om denne turnering giver os alt, hvad fantasien kan ønske, men viser også, at turneringer var en meget dyr affære. Det var ikke kun øvelseskrige eller sportsopvisninger, men også noget, man kunne bruge til at vise sin magt og rigdom med.

Kampscene i håndskrift, Det gamle Testaments beretning om Absaloms død. Kgl. Bibl.

August var »Høstmåned«. Her høstede man kornet, og det var den travleste tid på året. Alle måtte i markerne og arbejde, både mænd, kvinder, børn og gamle. Man lagde kræfterne i. En god høst var nødvendig for, at der skulle være mad nok til hele vinteren. Når det gjaldt om at få høsten i hus, aflyste Kirken gerne helligdagene, så man kunne

arbejde uden ophold. Til gengæld sluttede man af med et stort høstgilde. Den 15. august fejrede man Jomfru Marias Himmelfart, og man samlede urter fra denne dag og frem til 8. september, hvor det var hendes fødselsdag. Man mente, at urterne da havde en særlig helbredende kraft.

I mellemtiden

Når man dyrker jorden, er der tidspunkter på året, hvor der ikke er så meget at se til. Her kunne børn og voksne få et pusterum i

hverdagen og lege og spille med hinanden. Også på de mange kirkelige fest- og helligdage var der tid til fornøjelse. Alle, både rige og fattige og børn og voksne, legede, når de kunne: på markedet, i julestue, til fastelavn, ved barnedåb og bryllupper – og i vinterens mange mørke timer blev der både spillet spil, sunget og fortalt eventyr eller helgenlegender.

leg og spil

Både børn og voksne spillede kegler, hockey og noget, der minder om vores fodbold. Man legede blindbuk og sanglege som »bro bro brille«. Legetøj kunne være snurretoppe, stylder og tøndebånd eller redskaber fra dagliglivet. På borgstedet Boringholm har vi f.eks. fundet dele af to armbrøster. Den ene er af almindelig størrelse, den anden er halvt så stor og har sikkert tilhørt borgherrens søn, som kunne øve sig i at skyde, mens han forestillede sig, at han var ridder

på korstog eller på vildsvinejagt. På samme borg har vi fundet miniudgaver af køkkenredskaber, middelalderens dukkestel.

Man har også fundet ting som træheste, hjemmesnittede økser og sværd, små fugle og fløjter af ler. Andre steder i Europa har man også fundet trædukker. Vi har ikke fundet så meget legetøj; det har ofte været lavet af materialer, som let forsvinder i jorden, og meget er givet blevet slidt op allerede i middelalderen.

byens fornøjelser

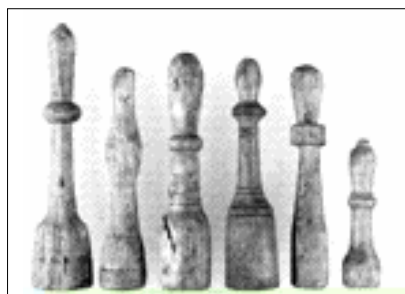
Når man en gang imellem kom til byen, var der nye fornøjelser. På markerne kunne man møde jonglører, gøglere og folk, som fremviste dresserede bjørne, andre vilde dyr og vanskabninger. Sangere sang viser om kærlighed og om overnaturlige hændelser, og der blev spillet og danset til lyden af fløjte og sækkepipe.

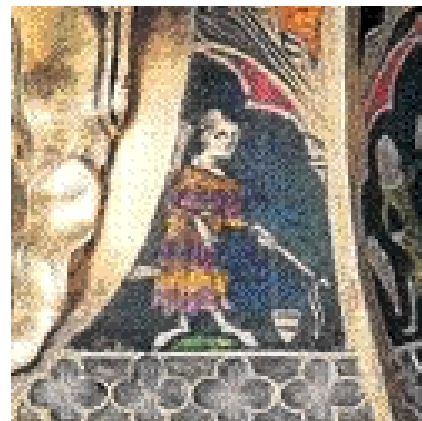
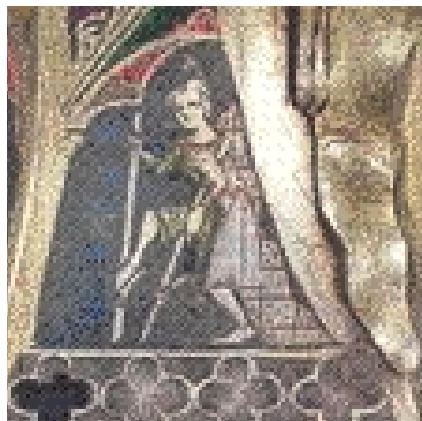
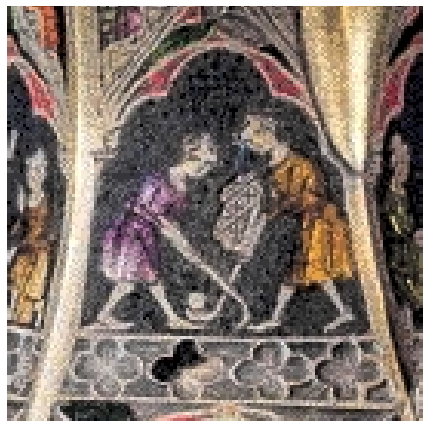

Nar fra Bellinge Kirke, Odense amt o. 1470

Trækegler, fund fra København

Legetøj fundet i Grønland. 1300-tallet

Kande af sølv med gennemsigtig emalje, parisisk kunsthåndværk 1310 -1320. På billedfelterne ses bl.a. leg med top, stylder og hockey. Nationalmuseet

Kirken kunne også underholde. Var man hel- dig, kunne man på Kristi Himmelfartsdag se en livagtigt malet Kristusfigur, som på magisk vis svævede op gennem kirkens hvælvninger, mens blomsterblade dryssede ned fra oven, og tager af duftende røgelse fyldte rummet. Disse mysterie- spil gjorde Bibelens hændelser levende for folk. Men det gjaldt også om at holde opmærksomhe- den fanget. På kirkegulvene har man fundet tal- rige benteringer, som tyder på, at der ikke altid var bøn og fromme tanker i hovedet på kirke- gængerne. Spil blev ellers regnet for syndigt, især hvis man spillede om penge.

Alligevel måtte Erik af Pommern forbyde sine mænd at spille hest og våben væk. Der fandtes også en lov, som bød, at hvis nogen blev slået ihjel, når der blev spillet terning om penge, så skulle den dræbte graves ned under galgen og gerningsmanden betale med sit liv. Spillet gik vi- dere, om man kunne lide det eller ej.

spil og jagt

Der var dog andre og mere fredelige spil. Man

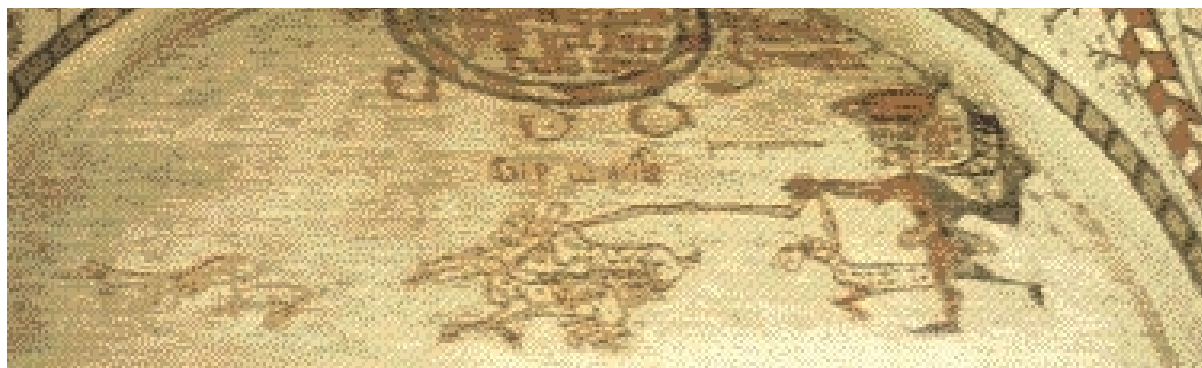
har spillet mølle, dam og backgammon, men finest af alle spillene var skakspil- let. Der er fundet mange smukke skakbrikker fra middelalderen, gerne i kostbare materialer som elfenben eller hvalrostand. Det har kun været de mest- fornemme i samfundet, som havde råd til den slags.

Når ridderne ikke mo- rede sig med at spille skak, kunne de tage på jagt til hest med hunde eller falke. Det var stormænd- enes særlige ret at gå på jagt, og man jagede dyr som hjorte, vildsvin, ulve eller ræve. I den tidlige del af middelalderen måtte bønderne som regel gerne jage på egen jord, dog ikke adelsvildt.

Turneringssporten var forbeholdt ridderne, men med tiden vandt den indpas hos den øvrige befolkning. Ringridningen, som man i dag ken- der som en folkelig dyst, er udviklet af middelal- derens ridderturneringer.

Ung ridder på falkejagt. Kalkmaleri i Højby kirke, 1380-1400

Hundredreng fører jagthundekoblet. Kalkmaleri i Stege Kirke o. 1494

September kaldtes »Fiskemåned«. Det var nu tid til at fange de mængder af sild, der samlede sig i havene omkring Danmark på denne årstid. Sildene blev saltede og lagt i tønder og kunne sælges til det meste af Europa. Med de mange fastedage blev der spist meget fisk overalt. September er også høstmåned, og månedsbilledet viser en mand, der tærsker korn. At tærske vil sige at slå på kornet med plejlen for at skille strå, kerner og avner fra

hinanden. Avner og kerner skilte man fra hinanden ved at kaste kornet op i luften. Når man havde samlet kernerne i sække, skulle man dele høsten. Man delte ofte kornet i tre lige store dele. Én del til at spise, én til såsæd og én til at betale afgifter med. Alle skulle betale afgift til kirken og desuden til dem, der ejede jorden: Kirken eller adelen. De bønder, der selv ejede deres jord, skulle betale afgift til kongen.

Teknologi og videnskab

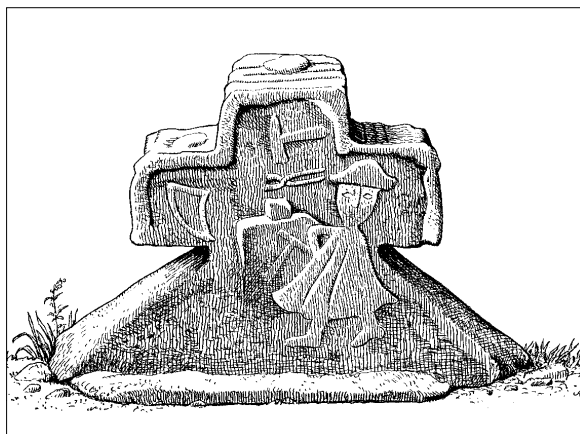
I middelalderen kom der mange gode opfindelser i brug, som kunne hjælpe menneskene i deres liv. Mange opfindelser kom fra fjerne egne som Kina og Persien, andre var opfundet af de gamle grækere eller romere, men havde været glemt eller meget lidt brugt. I middelalderen genopdagede man de gamle opfindelser og omformede dem, så de passede til det, man skulle bruge dem til. Med tiden kom der mange opfindelser i brug, som gjorde livet lettere. Men flere ting forhindrede, at middelalderens teknologi udviklede sig med stor hast, for der var en dyb kløft mellem universiteterne og mestrenes arbejde på værkstederne. Ved universiteterne brugte de bedste hoveder tiden på at spekulere over teologiske eller juridiske spørgsmål. Hverdagslivets problemer var meget fjerne for disse mennesker. Man mente, at det at beskæftige sig med åndelige problemer bragte én nærmere Gud. Håndens arbejde holdt én fast ved det jordiske.

Men fysisk arbejde blev ikke kun set som no-

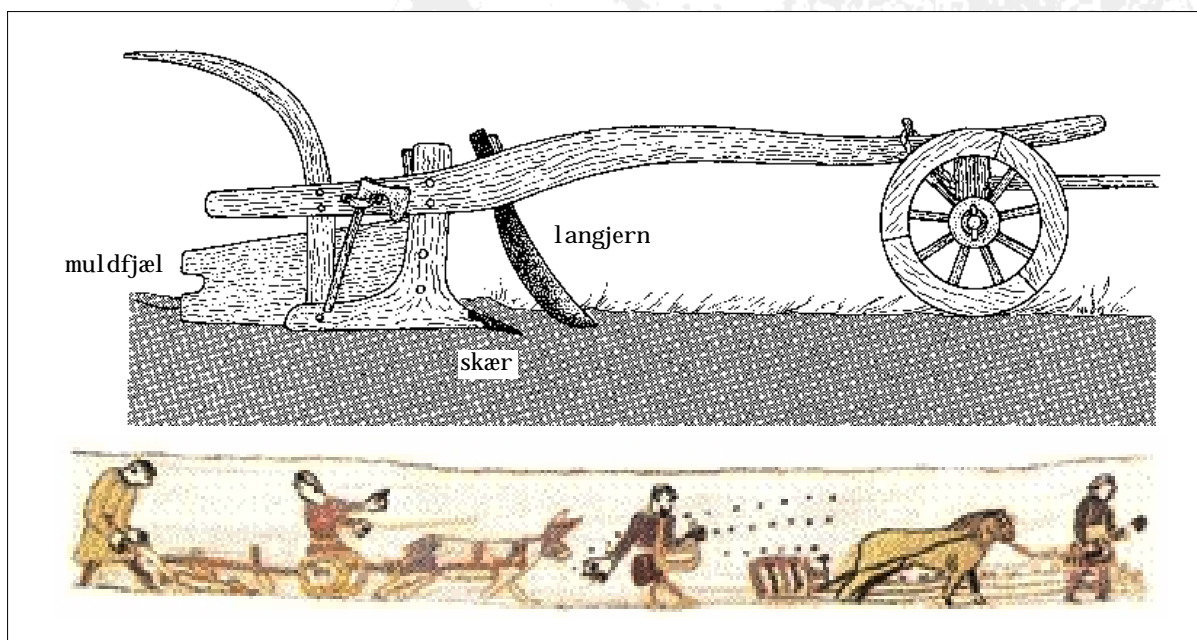
get negativt i middelalderen. På landet var der meget fysisk arbejde, og den specialiserede håndværker var en anset person. Bønderne kunne selv klare det meste, men hver landsby måtte have sin egen ekspert i jernteknologi, smeden. Der kunne også være en skomager og måske en skrædder i landsbyerne. Men alle andre slags håndværkere måtte man inden for byernes mure for at finde. I middelalderen havde man en opfattelse af, at alting havde en retfærdig pris, og købmændenes gilder og håndværkernes laug skulle sørge for, at der ikke blev konkurreret for meget. Dette system var ikke specielt godt til at fremme udviklingen af ny teknologi. Til gengæld tog mange unge håndværkssvende ud at rejse i fremmede lande, før de slog sig ned i en by for selv at blive håndværksmestre. På den måde kom ny viden alligevel omkring i hele Europa.

Der var også folk inden for Kirken, som mente at håndens arbejde var meget vigtigt. Jesus havde jo selv været søn af en tømrer ved navn Josef, og hans disciple var jævne håndværkere. Mange munkeordener lagde i deres regler stor vægt på, at man skulle udføre både åndeligt og fysisk arbejde for at holde sjælen i balance. Fra moderklostrene f.eks. i Frankrig blev viden overført til datterklostre i bl.a. Danmark. Megen ny teknologi blev spredt fra klostrene og andre storgodser, og denne viden sivede også ud til almindelige mennesker.

Vi vil nu se tre eksempler på opfindelser, der var nyttige i middelalderen. Den første er muldfjælspløven, som ad ukendte veje kom fra Asien til Europa. Den anden er vandmøllen, som havde

Smed afbildet med sit værktøj. Romansk gravkors 1150-1200. Vinderslev kirkegård

Rekonstruktion af hjulplov med muldfjæl og langjern. Øksen blev brugt til at hugge rødder over med. Nederst et udsnit fra Bayeux-tapetet o. 1070, med bl.a. en hjulplov

været brugt allerede i romertiden, men som nu blev genopdaget og fik stor udbredelse. Den sidste er det mekaniske ur, som er en virkelig europæisk opfindelse.

hjulploven

De opfindelser, der kunne bruges i landbruget, var blandt de allermest nyttige. En af dem var en ny slags plov, som blev kaldt hjulplov eller muldfjælsplov. Siden jernalderen havde man brugt en anden slags plov, arden, som kun kunne ridse en fure i jorden. Med den nye plov blev jorden skåret i strimler af skæret og langjernet, og strimmelen blev så vendt på hovedet af muldfjælen og skubbet til den ene side. På den måde blev jorden vendt om, så græs og ukrudt kom ned under jorden og kvalt. Man kunne også pløje gødning ned i jorden.

Den måde, man vendte og skubbede jorden på, gjorde også, at markerne fik en ny form. Man lavede lange, smalle marker, som blev højest på midten, så vandet kunne løbe væk fra marken og kornet bedre spire. Med muldfjælsploven kunne man opdyrke nye jorde og få mere korn ud af den jord, man allerede brugte. Man kunne nu mætte flere mennesker end før. Man ved ikke præcist, hvornår muldfjælsploven kom i brug i Europa, og man har aldrig fundet en hel plov, men kun forskellige dele og spor efter den på

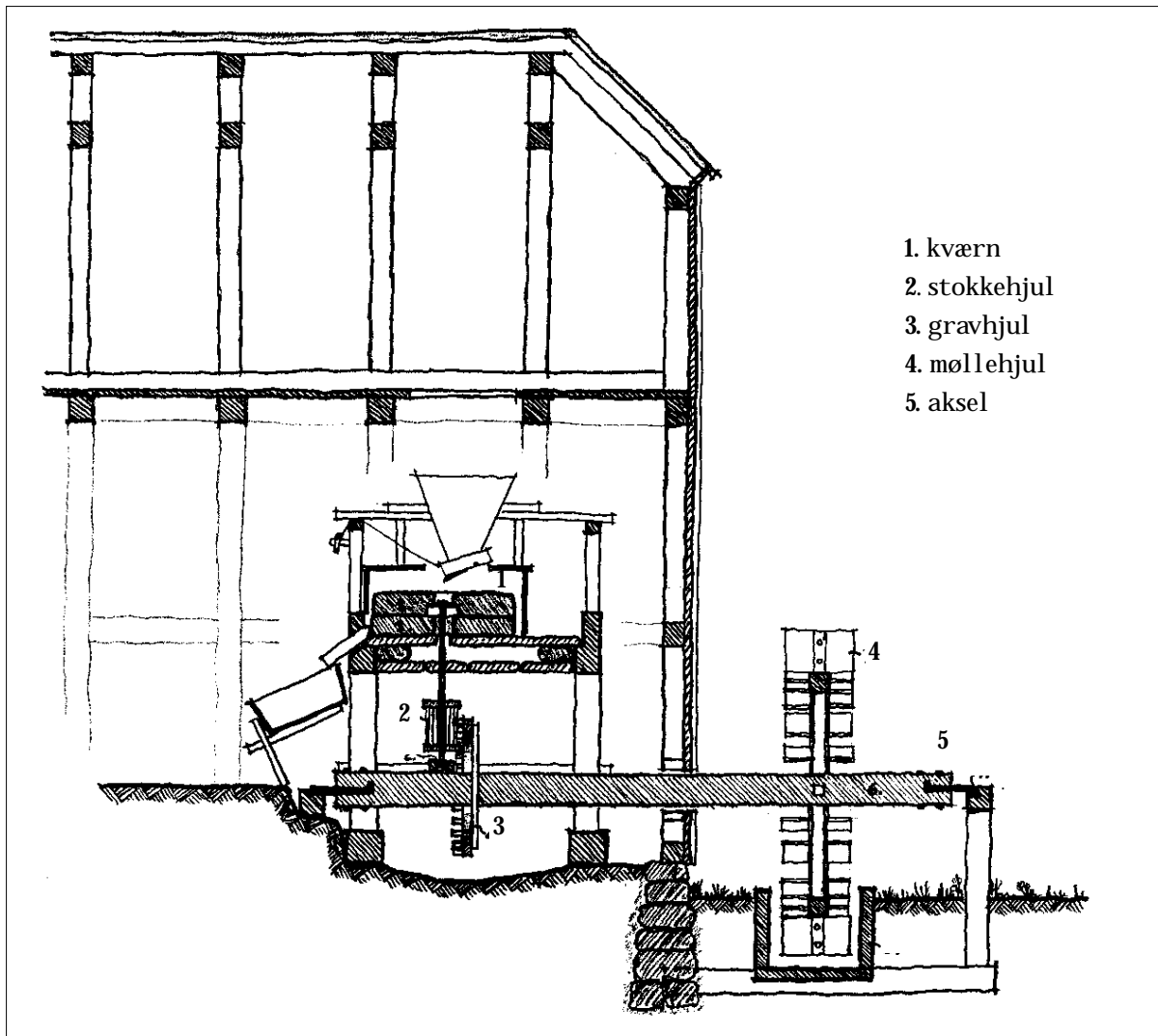
markerne. Vi regner med, at den kom til Danmark i begyndelsen af middelalderen, og at den var en af grundene til, at befolkningstallet steg indtil midten af 1300-tallet, hvor der kom krise og pest.

vandmøllen

Vandmøller blev brugt til at male kornet. Før i tiden havde én ud af hver 10. person skullet bruge al sin arbejdskraft på at male kornet i hånden. Med møllernes komme var det kun én person ud af hver 200. Til gengæld var det meget kostbart at

Bibelsk scene med Adam, der pløjer. Elmelunde kirke o. 1480. Ploven er ikke gengivet korrekt, der er langjern, men både hjul og muldfjæl mangler. Se rekonstruktion af hjulplov.

Rekonstruktions-
tegnning af middel-
alderlig vandmølle.
Silkeborg Museum

Detalje af
kalkmaleri med
vandmølle.
Bollerup kirke 1476

bygge en mølle, og det krævede gods- eller klosterrigdom og retten til en sø eller et stykke vandløb. I Øm Kloster Krønike kan man læse, hvordan munkene gennem to kanaler førte rent drikkevand ind i klostergården, først til en vandmølle, der malede korn og til en fiskekluse, derefter til madlavning og til at vaske sig med, og til sidst til vaskehus og toiletter, hvorefter spildevandet blev fortyndet i en sø i nærheden. Kanalerne blev også brugt til transport af ler, brænde, hø m.v. Klosters værksteder stod ikke i forbindelse med kanalerne, så det var ikke vandkraft, der drev smediens blæsebælge. I Danmark kender man kun få eksempler på, at man brugte vandmøllerne til andet end til at male korn.

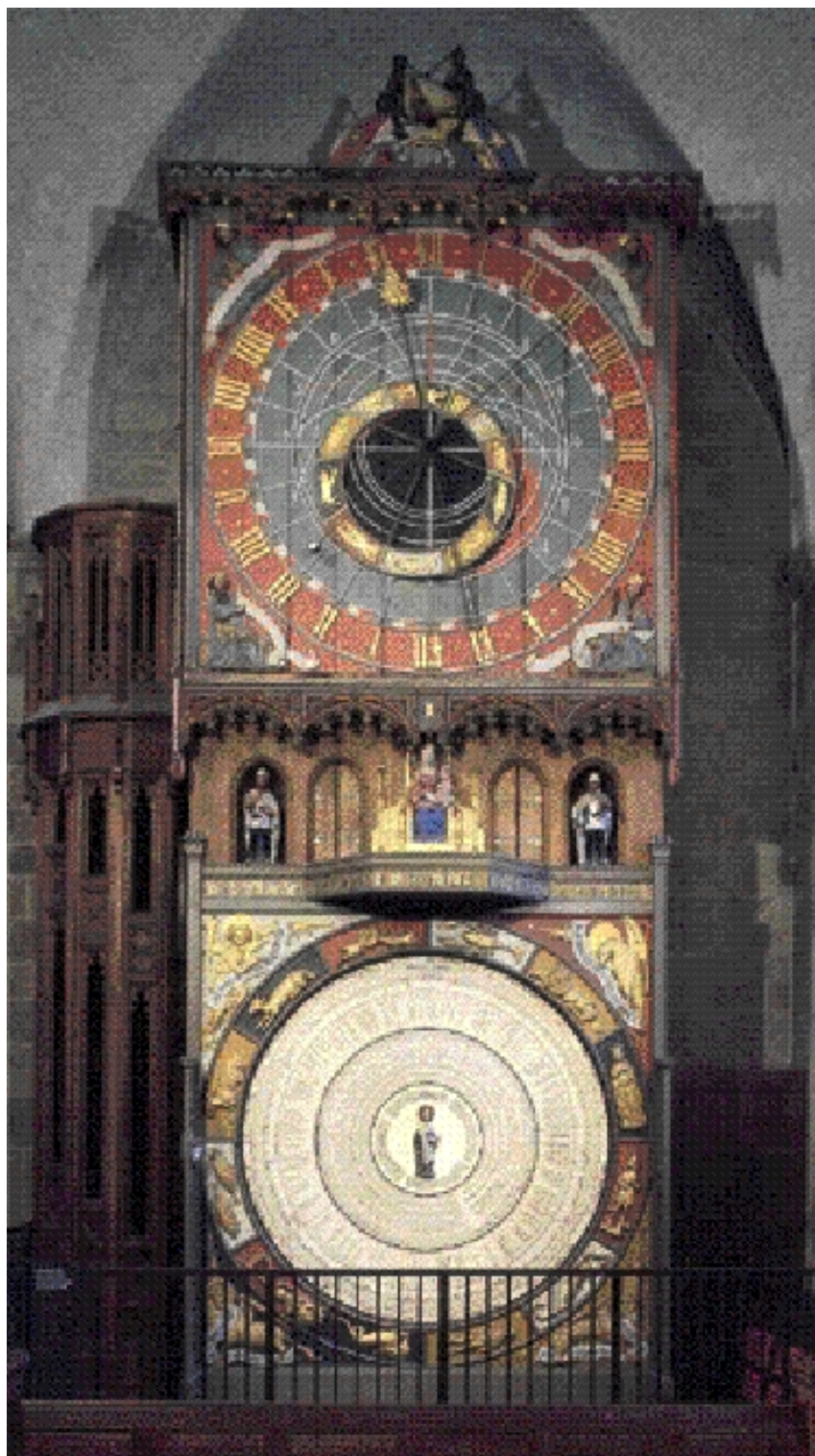

det mekaniske ur

Det mekaniske ur blev opfundet i Europa. Urene var dyre og blev ikke hvermands eje i middelalderen. Men kirker og klostre havde brug for urene for nemmere at kunne overholde bedetiderne. Og klokkerne i kirker og klostre kunne så sende beskeden om tidens gang videre til almindelig mennesker. Før uret blev opfundet, skiftede timerens længde afhængig af årstiderne og lyset. Om vinteren var de lyse timer om dagen korte og de mørke timer lange, og om sommeren var det omvendt. Det mekaniske ur gjorde timerne lige lange, og man kunne planlægge sit daglige arbejde meget mere præcist.

Selve uret så man som et lille billede af universet. I middelalderen mente man nemlig, at jorden var rund og centrum for universet. Solen, planeterne og stjernerne drejede rundt om jorden i cirkler. Sådan ser det jo også ud, når man står på jorden og ser solen stå op, gå over himlen og ned igen. Uret lignede dette system: dets centrum, hvor viseren sidder fast, var som jorden, og viserens spids lignede solen, som kredsede rundt om jorden i evige cirkler.

De fineste ure var de astronomiske ure. I Lunds Domkirke anskaffede man sig et stort og fint astronomisk ur, som kunne vise planeternes stilling. Ud over at kunne måle tiden, kunne det også vise stjernerne og planeternes placering på himmelen. Det var meget vigtigt i middelalderen, for man mente, at alt på jorden var påvirket af kræfter i stjernerne og planeterne, og at man derfor kunne forudsige det allerede Guds- bestemte. Astrologerne måtte kende stjernebilledernes pla-

Horologium mirabile Lundense, astronomisk ur i Lunds Domkirke.

De ældste dele er fra o. 1380

cering for at kunne rådgive kongen om de bedste tidspunkter til f.eks. at erklære krig eller at gifte sig. Kroppen var også underlagt disse kræfter, så lægerne skulle også kende stjernerne for bedre at give den rette medicin.

Oktober kaldtes »Sædemåned«. Kalenderbilledet viser en mand, der er ved at så vintersæd, så den kunne spire og stå grøn om vinteren. Det mest almindelige korn i middelalderen var rug og byg. Rugen blev til det daglige rugbrød, og byg blev til øllet, som alle slukkede deres tørst med. Øllet var som

regel ikke særlig stærkt, men var fuldt af næring og renere end brøndvand. Til de kirkelige højtider bryggede man ekstra stærkt og godt øl – jule- og påskebryg er ingen ny opfindelse.

Bed og arbejde

I middelalderen blev der foruden kirkerne også bygget klostre i byerne og på landet. Ordet kloster kommer fra det latinske ord »claustrum«, som betyder aflukke. Ideen var også at lukke sig ude fra den forstyrrende omverden. Bag klostrets beskyttende mure mente man, at der var de bedste muligheder for at leve det perfekte kristne liv. Benediktinerne var den første klosterorden, som

fik stor udbredelse over hele Europa. De levede efter en regel for det daglige liv i klosteret, som den italienske eneboer Benedikt af Nursia havde skrevet i 520'erne. Ordenen fik klostre for både munke og nonner. Andre ordener gik også ud fra Benedikts regel. En af dem var cistercienserne, som oven i købet mente, at de levede mere nøjagtigt efter Benedikts regel end benediktinerne. Ordenen opstod omkring år 1100 og blev meget hurtigt udbredt i hele Europa, også i Danmark. Cistercienserne lagde gerne deres klostre i øde egne og opdyrkede jorden omkring klostrene. De nye klostre i Danmark fik masser af viden og teknologi med fra de ældre klostre i andre europæiske lande.

klosterliv

Grundlaget for de store landklostres økonomi var landbruget. Men klosterbeboernes opgave i livet blev beskrevet med ordene

»ora et labora« – bed og arbejde. Af disse to opgaver var bønnen langt den vigtigste. Middelalderkirken lagde stor vægt på værdien af gode gerninger. I klostrene kunne der leves et fromt liv fuldt af bøn og derved oparbejdes et vældigt overskud af gode gerninger, som hele resten af samfundet ville få glæde af. I lange timer dag og nat stod munke og nonner i klosterkirkerne og læste eller sang deres bønner som hyldest til Gud, mens andre mennesker arbejdede eller sov.

Munke og nonner havde også andet arbejde, som var ganske vigtigt. De var aktive som lærere på klosterskoler, de var også lægekyndige, sygeplejere, gartnere, forskere, skrivere og forfattere. En naturlig del af livet for Gud var barmhjertige gerninger mod alle, som var syge og svage. Klostrene kom til at tage sig af mange sider af det, vi i dag kalder for social forsyning.

Som en ny udvikling inden for klosterbevægelsen opstod der fra begyndelsen af 1200-tallet de såkaldte tiggermunkeordener. De vigtigste var franciskaner- og dominikaner-ordenerne. De blev også kaldt for gråbrødre og sortebrødre efter farven på de dragter, som de bar. Fra den senere del af middelalderen blev karmelitterne også udbredt i Danmark. Tiggermunkene havde deres klostre inde i byerne. De bedst bevarede klostre fra Danmarks middelalder er karmelitterklosteret i Helsingør og sortebrødre-klosteret i Ribe. Tiggermunkene holdt sig ikke inden for klostrenes mure, men gik ud i verdenen for at omvende folk til et mere kristent liv ved at vise et godt eksempel og være gode prædikanter på folks eget sprog.

Anna Selvtredie.
Jomfru Marias
mor med Maria
og Jesusbarnet
1400-tallet.
Nationalmuseet

kirke og arbejde

I middelalderen voksede børn som regel op til at blive det samme som deres forældre. Men munke, nonner og præster måtte ikke gifte sig og få børn. Derfor var der mulighed for, at børn kunne få en anden fremtid end deres forældre som præster, nonner eller munke. Normalt kunne bøndernes børn nå så langt som til at blive præster, mens det var riddersnes børn, som blev biskop eller abbed i de store klostre. Men det var heller ikke umuligt for en håndværkersøn med de rette evner at ende som biskop.

De fineste familier gav ofte deres børn til klostrene, når de var helt små. Her kunne de få en god opdragelse, og der var muligheder for at gøre karriere ligesom i verden uden for. På den måde blev familiens ejendom og jord heller ikke delt helt så meget op, og slægten fik sin egen repræsentant inden for Kirkens organisation. For pigerne var det en mulighed for en fremtid, som ikke handlede om børnefødsler og husholdning. I mange klostre kunne de få mulighed for at studere, og den svenske helgeninde Birgitta af Vadstena skrev en ordensregel, der var specielt beregnet på kvinder. Birgittinerordenen fik i senmiddelalderen to klostre i Danmark, ved Mariager i Jylland og i Maribo på Lolland.

korsridere

For mændene fandtes der en middevej mellem klosteret og livet som ridder. Der var ordener som Tempelherrerne eller Johanitterne, som drog til ikke-kristne områder for at kæmpe for kristendommens sag. Det kunne de f.eks. gøre ved at tage til Mellemøsten for at prøve at erobre de hellige steder, Jerusalem og Bethlehem. Korsridderne måtte ikke gifte sig og skulle leve et enkelt liv, men det var ikke alle, som tog ideen om det enkle munkeliv så alvorligt. For riddersønner, som ikke kunne se frem til at arve jord nok til at kunne leve af, var erobringstogterne en mulighed for at sikre sig jord og fremtid.

Stifterbillede i dødebog fra benediktinerklosteret ved Næstved. Håndskrift, Kgl. Bibl.

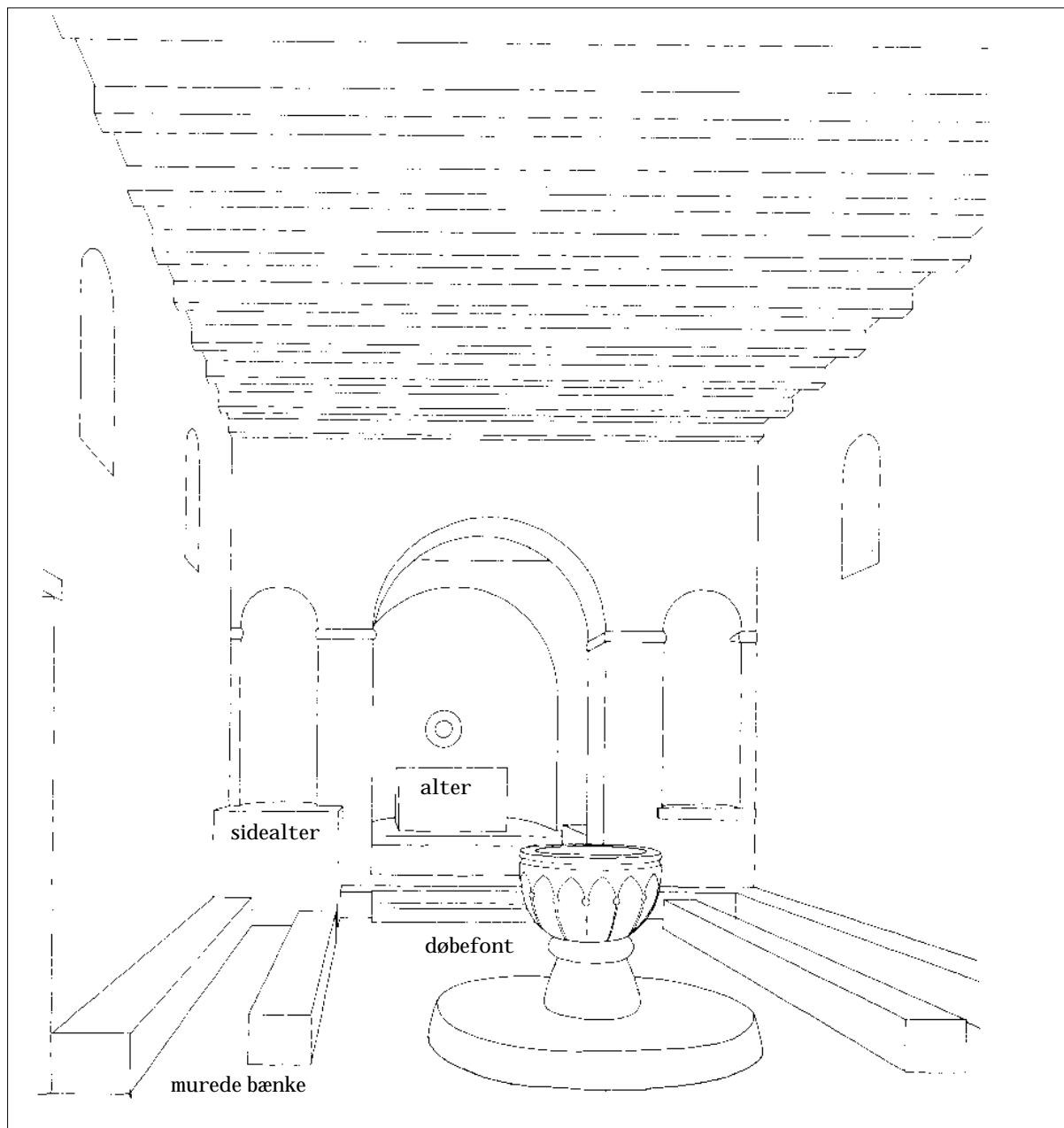
Karmeliterklosteret i Helsingør, oprindelig stiftet af Erik af Pommern i 1430'erne

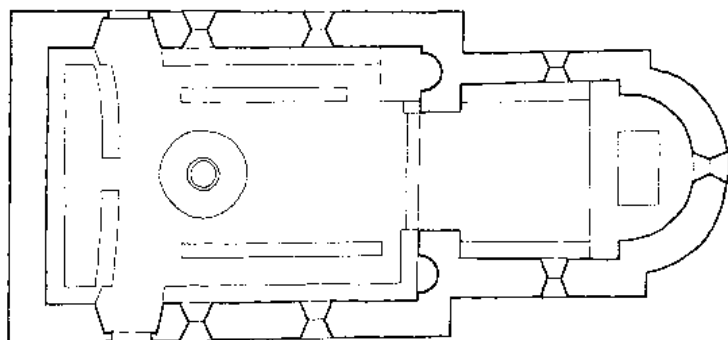

Poppos Jernbyrd. Pladen stammer enten fra et gyldent alter eller fra et relikvieskrin o. 1200. Nationalmuseet

Butterup kirke i
romansk tid

Grundrids af
Butterup kirke

dækket af et net af sognekirker. Kirkerne var ikke særligt store, og alle har ikke kunnet være i kirkerne på én gang. Nogle mener, at de kirker, stormændene byggede, mest var beregnet til dem selv og deres folk. Men det er ikke sikkert, at det var sådan. Der var messe hver dag i kirken, og ritualerne virkede og havde værdi, om der var tilskuere eller ej. Folk kunne komme og gå i kirken og behøvede ikke at være der alle sammen samtidigt. Det vigtigste var, at alle kunne blive døbt og begravet. Døbefonten stod lige inden for kirke-dørene som et tegn på, at dåben var indgangen til det kristne samfund. Alle skulle døbes og helst

inden for en uge efter, de blev født. Hundredvis af granitdøbefonde har overlevet til den dag i dag og bliver stadigvæk brugt i vores kirker. De fleste mennesker blev begravet på kirkegården, men nogle få blev begravet inde i kirken. Det var finest at blive begravet så tæt ved alteret som muligt.

hvem brugte kirkerne

I den førkristne tid havde man ikke noget hus, der var specielt beregnet til kun at dyrke religion i. Med kristendommen kom kirkerne, og de blev udsmykket til Guds ære fra gulv til loft. På middelalderens mennesker må det have virket meget stærkt at gå ind i en af disse kirker. Lyset skinde ind gennem de farvede glastruer og faldt på væggenes kalkmalerier, døbefontenes kulørte relieffer og de gyldne alterudsmykninger. Det må have været som at træde ind i et kæmpestort, overjordisk smykseskrin.

I den senere del af middelalderen byggede man ikke så mange nye kirker, men man ombyggede mange af de gamle kirker. De blev gjort større og fik tilbygninger som tårne, våbenhuse og kapeller. De flade lofter blev skiftet ud med buede hvælvinger, som lignede himmelhvælv og var en god sikring mod brand. Man lagde fra Kirkens side større og større vægt på den personlige fromhed. Folk skulle komme i kirkerne og høre prædikerne, og det kan være grunden til, at kirkerne blev større. De nye kalkmalerier medvirkede også til at gøre de hellige fortællinger mere nærværende. Billederne fortalte som let forståelige tegneserier om Bibelen og helgener, og de henvendte sig til de almindelige middelaldermennesker, som nu i højere grad kom i kirken. Ombygninger og udsmykning af kirkerne blev betalt af tiendet, en 10% kirkeskat, som alle skulle betale.

Kirkehvælv mod øst med scener fra Gamle og Ny Testamente. Fanebjerg kirke o. 1480

En romansk kirke udbygget i gotisk tid med tårn, våbenhus, sakristi og udsmykket med takkede gavle. Tystrup

December kaldtes »Kristmåned«. Kalenderbilledet viser en kvinde, som er i gang med julebagningen. Måske bager hun hvedebrød, som dengang blev regnet for en fin

spise. Mange af de krydderier, vi bruger til jul nu om dage, var også meget populære i middelalderen. Kanel, kardemomme, nelliker og andre krydderier blev hentet hele vejen fra Indien og var derfor meget dyre. Så brunkager var kun noget, man kunne spise, hvis man var rig. Der var mange helligdage i tiden op til jul. Den 6. december var det Sankt Nikolaus dag. Han var børnenes beskytter og har givet navn til Santa Claus, julemanden. En anden stor festdag var den 8. december - dagen for Jomfru Marias Undfangelse. En af de få helgenfester, vi stadig fejrer, er Sankta Lucias dag 13. december, en

tradition, vi har overtaget efter den anden verdenskrig fra Sverige.

Juletiden var en lang periode, som varede fra aftenen den 24. december og helt frem til den 6. januar, hvor det var Hellig tre Kongers dag. I den periode mente man, at tiden stod stille, dagene blev hverken længere eller kortere. De overnaturlige kræfter havde særlig magt, og man skulle sørge for at opføre sig, så de var én venligt stemt. F.eks. skulle spisebordet holdes dækket jule igennem, for at genfærdene skulle føle sig velkomne i de huse, de havde levet i.

Mellem himmel og helvede

Middelalderens mennesker vidste ikke, at de levede i »middelalderen«. Det navn begyndte man først at bruge i 1500-tallet, hvor lærde mennesker mente, at en ny tidsalder var begyndt. Den nye tid kaldte man »renæssancen«, hvilket kan oversættes med »genfødslen«. Man mente, at man havde genfundet og genfødt grækernes og romernes storslåede kultur. Tiden mellem disse »gode gamle dage« og renæssancen blev set som en lang, kedelig mellemtid – altså middelalderen.

Middelalderens mennesker syntes vel selv, at de levede i en nutid.

Men på én måde mente de alligevel, at de levede i mellemtiden: i tiden mellem verdens skabelse og dommedag. Dommens dag kunne komme når som helst, og der var til hver en tid mange mennesker, som mente, den var ganske nær.

dommedag

Både munke og præster fortalte menneskene, at

Dommedagsscene med engle, som blæser i basun og spiller på strygeinstrumenter. Vinderslev kirke o. 1500

det var vigtigt, at de indså deres synder, så de kunne fortryde dem. Man skulle fortælle sine synder til præsten, og han kunne give syndsforladelse på Guds vegne og fortælle, hvad man skulle gøre som bod. Bod var ligesom en bøde, der skulle betales i gode gerninger, f.eks. bøn, faste, almisser til de fattige eller ved at tage på pilgrimsrejse til hellige steder. Når man havde betalt sin »bøde«, var man igen skyldfri overfor Gud. I løbet af middelalderen opstod den idé, at man også kunne gøre bod efter døden. I skærsildens flammer kunne sjælen blive ren, mens man ventede på dommedag. Tiden i skærsilden kunne blive kortere, hvis der var nogen på jorden, der bad for ens sjæl. På dommedag ville Jesus så komme for at dømme levende og døde. På kalkmalerierne i kirkerne kunne man ofte se billeder af, hvordan det ville se ud: Kristus, der sidder som verdensdommer med straffens sværd og nådens lilje. Sværdet peger mod de fortabte, som af

gruelige djævlø bliver slæbt ned i helvede. Nådens lilje peger mod de frelste, som vandrer op mod himmelborgen, hvor de modtages af Sankt Peter med nøglen til himmelens port. Men selv i dommens time er der håb for synderne, for Jomfru Maria og Johannes Døberen falder på knæ og beder Jesus om at være så nådig som muligt.

frelse

Dommedagsbilledet er skræmmende, men kirkenes billeder viste også, hvordan der altid er hjælp at hente fra Gud eller en af de mange helgener. Helgener var hellige mænd og kvinder, der havde levet så fromt på jord, at de var kommet direkte i himmelen og havde en plads nær Guds trone. Her sad de nu som menneskenes fortalere og sørgede for, at bønnerne blev hørt på højeste sted. Menneskene havde mange chancer for at blive frelst: bod på jorden, pinsler i skærsilden, andre menneskers hjælpende bønner, helgener-

●●●●●●●●●●
Gyldent alter
fra Stadil kirke
o. 1235

● ● ● ● ● ● ● ● ● ●
Helvedes gab.
Tuse kirke o. 1450

nes forbøn og sidst men ikke mindst Guds nåde. Kirken var en del af livet, ikke kun ved dåb, bryllup og død, men også i hverdagen. På landet velsignede præsterne både husdyr og afgrøder. Med Kristi kors højt løftet og fulgt af landsbyens beboere vandrede de rundt på markerne for at sprede frugtbarhed og velsignelse over jorden.

middelalderkirken

Kirken var en rig og mægtig institution. Den tjente mange penge, ikke mindst fra den 10% skat, som alle betalte af deres afgrøder. Til gengæld stod den for en masse vigtige funktioner i samfundet. Kirker og klostre sørgede for skoler, hospitaler, videnskab, ny teknologi og vigtigst af alt arbejdet for alle menneskers frelse. Men i så stor en organisation var der selvfølgelig også

magtmisbrug og hykleri. Alt dette blev kritiseret flittigt gennem hele middelalderen. Men som helhed må kirkens rolle ses som positiv. Mennesket mødte ikke livet hjælpeløst og uden muligheder. Blev man f.eks. syg, var der måske hjælp at hente gennem lidt hvid magi fra en klog kone. Hjalp det ikke, kunne kirken hjælpe med magtfulde bønner og fortælle om helligsteder, som man kunne besøge og håbe på, at en helgen ville udføre mirakler. I et kloster kunne man måske få en lægende urtesuppe af en munk. Og hvis intet virkede, så kunne almisser fra fromme mennesker sørge for den syge, som ikke selv kunne arbejde. Kirken var en betryggende ramme omkring det uvisse liv på jorden og gav håb om et bedre liv efter døden. Den var med til at give livet mening – i mellemtiden.

www.natmus.dk

For tusind år siden begyndte den tidsperiode, vi nu om dage kalder for **middelalderen**. Middelalderen begyndte i Danmark, da vikingerne holdt op med at tro på de gamle nordiske guder og begyndte at tro på den kristne Gud og hans søn Jesus. Det tog lang tid, før hele landet havde skiftet til den nye religion. Omkring år 965 blev den danske konge Harald Blåtand kristen. Derefter blev der bygget mange kirker rundt om i landet, så almindelige mennesker kunne lære om kristendommen og blive døbt. I løbet af de næste par hundrede år regner man med, at alle mennesker i Danmark var blevet kristne. Med kristendommen fik Danmark ikke bare en ny tro, men blev også en del af det fællesskab og den kultur, som eksisterede inden for grænserne af det kristne Europa. Kirken bandt mennesker sammen i en fælles tro, selvom der også var mange forskelle og stridigheder inden for fællesskabet. I 1536 meldte Danmark sig ud af den katolske fælleskirke. Vi fik en ny slags kristendom, som man kalder den protestantiske, og som er den, vi har i folkekirken den dag i dag. Med dette skifte, som man kalder Reformationen, sluttede middelalderen i Danmark.